

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Bakalářská práce

Bc. Yekaterina Kamenchshikova

Otázky překladu obecné češtiny do ruštiny (na ukázkách z překladu děl Josefa Škvoreckého)

The Issues of Translation of Colloquial Czech into Russian (Based
on the Examples of the Translation of Josef Škvorecký's Work)

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Ana Adamovičová

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala PhDr. Aně Adamovičové za odborné vedení a cenné rady a připomínky, které během práce poskytla. Děkuji za neocenitelnou pomoc při vyhledávání sekundární literatury.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval(a) samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 22. července 2014

.....
Yekaterina Kamenchshikova

Abstrakt: Cílem práce je zkoumání problematiky přeložitelnosti prvků obecné češtiny do ruského jazyka na příkladu srovnání románů J. Škvoreckého *Legenda Emöke* a *Prima sezóna* s ruskými překlady. Teoretická část se zaměřuje na proměny rozvrstvení obou jazyků a jejich současnou stratifikaci. Součástí práce je také popis obecné češtiny a jejího současného postavení jako variety českého jazyka, vymezení pojmu hovorová ruština a jejích specifík. Práce se dále věnuje otázkám ekvivalence, adekvátnosti a přeložitelnosti z hlediska teorie a praxe překladu. Následuje rozbor ukázek z originálu a překladů románů, který se zaměřuje na možnosti substituce českých nespisovných jazykových jevů v ruském jazyce.

Klíčová slova: překlad obecné češtiny, česko-ruský překlad, stratifikace jazyka, jazyk Josefa Škvoreckého, český jazyk, ruský jazyk, obecná čeština, teorie překladu, Josef Škvorecký

Abstract v angličtině: The purpose of this thesis is the study of problems with the issue of translatability of colloquial Czech elements into the Russian language using the comparison of the novels “*The Legend Of Emöke* “ and „*The Swell Season* “ by Josef Škvorecký and its Russian translation. The theoretical part focuses on the changing stratification of both languages with a special attention to the present stratification. The description of colloquial Czech and its current position as a Czech language variety is also included, defining the term colloquial Russian and its characteristic. Furthermore the thesis deals with the issue of equivalence, adequacy and translatability from the theoretical and practical point of view. The analysis of the originals and translated novels extracts follows. This part concentrates on the possibilities of substituting Czech colloquial features in the Russian language.

Key words: translation of colloquial Czech, Czech-Russian translation, stratification of language, language of Josef Škvorecký, Czech language, Russian language, common Czech, theory of translation, Josef Škvorecký

Obsah

Úvod.....	6
1. Teorie překlada	7
1.1. Pojetí ekvivalence	7
1.2. Umělecký překlad a interpretace	7
1.2.1 Tradiční překladatelské postupy	8
1.2.2 Překlad různých stylových vrstev	9
2. Stratifikace českého národního jazyka.....	11
2.1. Stratifikace českého jazyka.....	11
2.2. Obecná čeština	13
2.2.1 Fonetické zvláštnosti obecné češtiny	14
2.2.2 Příklady morfologických zvláštností obecné češtiny	14
2.2.3 Syntaktické zvláštnosti obecné češtiny	15
2.2.4 Zvláštnosti na úrovni lexikální	15
3. Stratifikace ruského jazyka, vymezení hovorové ruštiny	17
3.1. Stylové vrstvy ruského jazyka	17
3.2. Hovorová ruština.....	18
3.2.1 Fonetické charakteristiky hovorové ruštiny	19
3.2.2 Morfologické charakteristiky hovorové ruštiny	20
3.2.3 Syntaktické charakteristiky hovorové ruštiny	21
3.2.4 Některé současné trendy ruského hovorového jazyka.....	22
4. Analýza překlada románu Prima sezóna J. Škvoreckého	24
4.1. Morfologické prostředky hovorové ruštiny	25
4.1.1 Hovorové sufixy	25
4.2. Syntaktické prostředky	25
4.2.1 Použití neplnohodnotné větné struktury (elipsa).....	25
4.2.2 Slovosled	26
4.3. Lexikální prostředky	27
4.3.1 Náhrada stylově nižší slovní zásobou	27
4.3.2 Překlad frázemů.....	31
4.3.3 Neadekvátní překlad.....	32
4.3.4 Nevhodné použití deminutiv	32
4.3.5 Ukázky překlada slangu dobové mládeže	33
5. Analýza překlada novely Legenda Emöke J. Škvoreckého	35
5.1. Pásek	36
5.2. Tlustá paní.....	38
5.3. Žena technického úředníka	39
5.4. Učitel.....	41
Závěr	43
Seznam použité literatury:	45

Úvod

Čeština je sociolingvisticky velice specifický jazyk, ve kterém existují dvě velmi odlišné variety: spisovný jazyk a mluvená forma, obvykle označovaná názvem "obecná čeština". První je jazykem oficiálního kontextu, s druhou se setkáváme v každodenní běžné komunikaci. Do jisté míry to připomíná situaci, kdy na jednom území koexistují vedle sebe dva rovnoprávné jazyky (disglosie).

Obecná čeština se používá především v západní části země a stále častěji se s ní setkáváme na poli oficiální komunikace (televize, rozhlas) i na poli umělecké tvorby (aktualizace, ozvláštňení, zdůraznění autorské stylizace). Rozrůstající se využití obecné češtiny velice specificky ovlivňuje práci překladatelů, kteří se musejí téměř vždy vyrovnávat s obtížemi převodu takto zabarveného českého textu do svého jazyka (hledání odpovídajících nebo alespoň logicky příbuzných ekvivalentů apod.).

Cílem této práce je zkoumání otázky přeložitelnosti obecné češtiny do ruského jazyka na příkladu rozboru románů Prima sezóna a Legenda Emöke Josefa Škvoreckého a ruských překladů těchto knih, jejímiž autory jsou Olga Akbulatovová, Viktor Kovalenin a Igor Inov. Důvodem, pro který jsme k analýze vybrali právě tyto romány, je velmi hojně využití prostředků obecné češtiny i dalších substandardních variant českého jazyka v originále, ve kterém tyto prvky plní roli důležitého uměleckého prostředku.

Vyjdeme z rozboru jazykové situace v České republice a v Rusku. Stručně si připomeneme historii vývoje obou místních spisovných jazyků a prozkoumáme možnosti, které nabízejí příbuzné jevy, které buď oba jazyky spojují, nebo alespoň nabízejí pro překlad vhodný ekvivalent.

Důležitá pro nás bude současná i minulá jazyková norma a kultura vůbec. Proto budeme rozvrstvení českého a ruského jazyka sledovat jak v diachronním, tak v synchronním kontextu. Důležitou součástí práce bude i rozbor pojmů ekvivalence, adekvátnosti a přeložitelnosti z hlediska teorie uměleckého překladu, u něhož budeme vycházet především z prací Jiřího Levého jakožto předního českého teoretika překladu a Milana Hrdličky. V posledních kapitolách budeme analyzovat úryvky z originálu a překladu románů z hlediska možnosti distribuce jednotlivých obecněčeských jazykových jevů v překladu do ruského jazyka a jejího praktického provedení překladatelem.

1. Teorie překladu

Na úvod bych ráda citovala pasáž z knihy *Umění překladu* J. Levého: „Cílem překladatelovy práce je zachovat, vystihnout, sdělit původní dílo, nikoliv vytvořit nové, které by nemělo předchůdce: cíl překladu je reprodukční.“¹

Teorie překladu neboli translatologie je disciplínový obor zabývající se převodem textů z výchozího jazyka do cílového, ať už písemnou či ústní formou (tlumočení). Překlad jako činnost provází velmi dlouhá a rozsáhlá tradice. Ačkoliv důkazy o překladu nacházíme již v antických zdrojích, jako samostatný obor se věda translatologie konstitovala až na přelomu 60. a 70. let 20. století.

1.1. Pojetí ekvivalence

Vztah mezi texty může vyjádřit ekvivalence, totiž převedení všech relevantních informací textu výchozího jazyka do textu jazyka cílového. Existuje celá řada pojetí ekvivalence: rozlišuje se ekvivalence formální a dynamická (E. A. Nida), další autor L. S. Barchudarov klade důraz na ekvivalenci sémantickou atd. A. Ljudaskanov formuluje funkční přístup neboli ekvivalenci funkční jako funkční estetickou a ideově-smyslovou shodu jazykových prostředků originálu a překladu. Všechny tyto koncepce mají však výrazný rys, a sice shodu na různých úrovních (Hrdlička, M., 2003, 19).

Docela kriticky však k těmto principům vystoupil K. Horálek: „Funkčně ekvivalentní jsou jazyky, nikoli však přeložené texty v poměru k originálu.“² A během času se skutečně vyskytly takové problémy jako:

- 1) otázka reálné možnosti docílit úplné shody nebo maximální podobnosti.
- 2) následky takového překladu a jeho vliv na charakter cílového textu.

Část překladatelů proto od takového postupu ustupuje a víc přihlíží k optimálnímu přiblížení originálu s cílovou podobou, totiž k méně normativnímu a exaktnímu adekvátnímu překladu, pro jehož dosažení je třeba vzít v úvahu cílový text, způsob realizace autorova záměru a potřeby, očekávání, věk čtenáře-adresáta a zároveň se přitom pokusit o dosažení vhodného kompromisu (Hrdlička, M., 2003, 20).

1.2. Umělecký překlad a interpretace

Umělecký překlad je interpretace originálu. „Významová mnohoznačnost literárního díla a různé umělecké postupy spolu s odhalováním smyslu díla skýtají vhodné

---

1 Levý, J, 1983, 83

2 Horálek, K., 1977, 262

podmínky pro různá možná chápání a výklady uměleckého textu. Příčinou několikerého možného pojetí textu může být i sám jazykový materiál...“(Hrdlička, M., 2003, 27). Podle J. Levého se má překladatel snažit vystihnout autorovu interpretaci skutečnosti, a proto „je třeba odlišovat jazykovou formu od její ideové a estetické hodnoty, má překládat obsah, jehož je text jen nositelem“(Levý, J., 1983, 47).

Na práci překladatele existuje několik požadavků:

1. pochopení předlohy,
2. interpretace předlohy,
3. přestylizování předlohy.

V překladatelské problematice jde především o vztahy:

1. mezi jazykem výchozího textu a překladu, jazykový projev v cizím jazyce musí totiž působit zcela přirozeně a mít stejnou dynamiku jako výchozí jazyk. V tomto případě využívá výsledky srovnávací jazykovědy;

2. mezi obsahem a formou v předloze i v překladu. Výsledný text musí mít stejný význam jako originál a působit na adresáta stejně, jako působí výchozí text. Zde se pracuje metodami literární vědy;

3. mezi výslednou hodnotou původního díla a překladu – zde se pracuje metodami literární kritiky. (Levý, J., 1983, 53)

1.2.1 Tradiční překladatelské postupy

Při překladatelském procesu se využívají různé metody, cesty a postupy. N. F. F. Fjodorov, J. Levý či J. C. Catford ve svých pracích pojednávali o obecných změnách nebo postupech a přitom nespécifikovali termíny. Současní lingvisté jako jsou A. Poldauf či J. Bareš rozlišují sedm tradičních překladatelských postupů, jimiž se řeší otázka nedostatku přímého ekvivalentu v cílovém jazyce.

Těchto sedm základních postupů zahrnuje:

1. transkripci, což je překladatelská metoda založená na přenesení originální podoby do podoby v cizím jazyce. Nedochozí při ní tedy k žádné změně a jména si zachovávají stejnou podobu jak ve výchozím, tak v cílovém jazyce. J. C. Catford uvádí, že do této metody spadá i proces transliterace, tj. přepis jinou abecedou. Tento postup je typický pro přepis ruských, řeckých, arabských či čínských jmen (Hrdlička, M., 2003, 123). Jako ilustrace může posloužit i příklad z překladu Prima sezóny od Olgy Akbulatovové, ve kterém české příjmení *Meloun*, což znamená *Дынька*, překladatelka nenahradila jiným, nýbrž jenom transkribovala;

2. kalk neboli doslovný překlad;

3. substituci, tj. nahrazení jazykového prostředku jinou ekvivalentní variantou, například použití osobního zájmena místo substantiva;

4. transpozici vyžadující nutné gramatické změny v důsledku jiného jazykového systému. Podle D. Knittlové je transpozice „překladačský postup, k němuž dochází z důvodu nutných gramatických změn vyvolaných odlišným jazykovým systémem výchozího a cílového jazyka.“³ Příkladem v češtině může posloužit převážně problém přechylování ženských příjmení, při kterém dochází k přidání koncovky -ová k mužskému příjmení;

5. modulaci, což je posun v sémantické oblasti;

6. ekvivalenci, za kterou se považuje využití stylistických a strukturních prostředků, které se odlišují od originálu, například použití více nebo méně expresivně zabarvených prostředků;

7. adaptaci, tj. překladačskou metodou založenou na nahrazení původního jména jiným adekvátním jménem v cílovém jazyce. Používá se, když v cílovém jazyce neexistuje ekvivalent slovní hříčky použité v originále. Ta je pak nahrazena jinou slovní hříčkou. Adaptace jako variantu zahrnuje kompenzaci, totiž uplatnění jiné slovní hříčky pro překlad jiného objektu.

1.2.2 Překlad různých stylových vrstev

Mezi originálem a překladem – kvůli množství objektivních podmínek, které ovlivňují povahu obou děl i jejich komunikační kontext, nikdy nelze vybudovat vztah totožnosti (totiž zachovat specifičnost do všech důsledků). Při překládání je vhodné zaměřit se spíše na snahu vzbudit ve čtenáři dojem participace v autentickém dobovém, národním a kulturním prostředí (Levý, J., 1998, 121). Prostředky, které nemají v cílovém jazyce ekvivalenty, je možno substituovat neutrálními, bezpříznakovými jazykovými prostředky (Levý, J., 1998, 123).

Zajímavá situace nastává v případě literárních děl, ve kterých je na pozadí celonárodního jazyka užito místního nářečí nebo cizího jazyka – použité prvky jazykového systému se tak stávají samy o sobě uměleckým prostředkem. V překladu není možné uplatnit pouhou jazykovou výměnu a místo snahy o plné vystižení jevu se musí volit náznak, například použití regionálně bezpříznakových jazykových rysů nebo fonetických, lexikálních rysů, které jsou společné pro několik nářečí. Náhrada dialektu výchozího jazyka konkrétním nářečím cílového jazyka se naopak nepovažuje za vhodnou (Levý, J., 1998, 127-128).

V otázce přeložitelnosti a nepřeložitelnosti se mezi badateli a teoretiky překladu vyskytuje široké spektrum názorů, které je vymezeno dvěma krajními póly – tezí o absolutní nepřeložitelnosti a opačným názorem, hlásajícím absolutní přeložitelnost. První teze se většinou opírá o zdůrazňování typologických rozdílů mezi jazyky a vyzdvihování role jednotlivých jazykových prostředků (Hrdlička, M., 2003, 89).

Podle L. S. Barchudarova lze lexikální jednotky výchozího a cílového jazykového systému

---

3 Knittlová, D., 2010, 291

rozdělit na tři typy sémantických vztahů:

1. úplná shoda - je poměrně řídká, vyskytuje se pouze u zeměpisných názvů.
2. částečná shoda, při níž jednomu slovu výchozího jazyka odpovídá víc synonymních ekvivalentů v jazyce cílovém.
3. absence shody – to je situace, kdy neexistuje ekvivalentní výraz pro určitou lexikální jednotku (Hrdlička, M., 2003, 139).

Praxe i teoretické studie dokládají, že míra přeložitelnosti textu je podmíněna významem jednotlivých formálních prvků v původním textu a rozdílností výchozího a cílového jazyka (Hrdlička, M., 2003, 92). Jazyky se mohou lišit i stupněm kulturní připravenosti a propracovanosti. Existence částečné nepřeložitelnosti je založena na strukturní odlišnosti jazyků nebo odlišnosti komunikačního kontextu (Hrdlička, M., 2003, 93).

Ovšem pokud mluvíme o uměleckém překladu, je třeba dávat pozor na zachování uměleckého charakteru přeloženého díla. V praxi to znamená upuštění od maximalizace identického překladu všech informací obsažených v původním díle. Je třeba vybrat z řady možností pouze optimální varianty. J. Levý napsal: „Objevování a volba začínají tam, kde překladatel má k dispozici více stylistických možností a musí mezi nimi volit podle potřeb kontextu: tam také končí řemeslo a začíná umění.“ (Levý, J., 1983, 53). Proto je nutné vycházet z typu textu, časoprostorového úseku a diferencovat různé informace a komponenty originálu a překladu z hlediska jejich funkce a významu v předloze, z hlediska důležitosti a pochopitelnosti pro čtenáře (Hrdlička, M., 2003, 34-35).

2. Stratifikace českého národního jazyka

Čeština je živý přirozený jazyk českého národa, jenž má mnoho odlišných útvarů, které se liší podle užívání. Stratifikace současné češtiny je předmětem vědeckého zájmu posledních desetiletí. Model národního jazyka, který postupně vznikl, se u jednotlivých autorů (Havránek, Sgall, Jedlička, Chloupek) shoduje pouze v základních složkách jazykové situace: spisovném jazyce, interdialektech a dialektech. Avšak rozcházejí se v začlenění ostatních variet národního jazyka jak strukturních, tak i nestrukturních do tohoto modelu. Nejobtížnějším úkolem je začlenit obecnou češtinu a eventuálně i běžnou mluvu, takže problémem je vymezení hranice mezi češtinou spisovnou a takzvaně „hovorovou“. Zčásti vznikají problémy i tím, že je velmi obtížné definovat samotné termíny. V následující kapitole se přesto pokusíme popsat definice na základě prací známých autorů.

2.1. Stratifikace českého jazyka

Národní jazyk lze definovat jako „souhrn jazykových útvarů, kterých užívají při přirozeném vzájemném dorozumívání příslušníci jednoho národa. ... Přitom jsou si jeho jednotlivé útvary strukturně blízké, navzájem na sebe působí a podléhají společným vývojovým tendencím“⁴ Národní jazyk je totiž souborem nejrůznějších variet češtiny, rozrůzněným funkčně, sociálně, teritoriálně, rozdílně využívaným v různých typech komunikačních situací.⁵

Národní jazyk existuje ve formách, které buď mají úplnou strukturu ve všech jazykových rovinách (strukturní útvary), nebo jsou tyto formy charakterizovány jen vrstvou lexikálních a frazeologických prostředků, bez vlastní struktury v jiných jazykových plánech (nestrukturní útvary, poloútvary). Mezi strukturní útvary českého národního jazyka patří spisovný jazyk, tradiční teritoriální dialekty a interdialekty, k poloútvaram řadíme profesionální (profesní) mluvy, slang, argot (Cvrček V., 2010, 21).

Spisovný jazyk je nejprestižnějším strukturním jazykovým útvarem, opírá svou stabilitu o kodifikaci, jeho norma je totiž kodifikována v mluvnících, slovnících a různých příručkách. Není omezen ani teritoriálně, ani funkčně, často se užívá při sledování vyšších komunikačních cílů. „Je jazykem oficiálního sdělování, schopným vyjádřit i nejsložitější odborné a vědecké pojmy a jejich vztahy.“ (Daneš aj., 1997, s.162). Spisovný jazyk se dělí na knižní, neutrální a hovorovou vrstvu.

Součástí spisovného jazyka je také hovorová čeština. Tento pojem ovšem dodnes není jednotný, často se používá pro označení hovorové vrstvy nebo jako varianta spisovného jazyka.

---

4 Chloupek, J., 1971, 54

5 Krčmová, M., 2000, 66

Hovorová čeština je považována za soubor spisovných jazykových prostředků, které se užívají zejména v mluvených projevech rázu veřejného, kulturního, kultivovaného. Je užívána ve funkci prostě sdělovacího stylu a je pro ni charakteristická jistá tolerantnost k nespisovným prvkům, které nejsou součástí kodifikace.

Nestrukturním útvarem národního jazyka je také běžně mluvený jazyk/běžná mluva. Podle definice Marie Krčmové „běžná mluva není stabilizovanou varietou národního jazyka s vlastním hláskoslovím, tvaroslovím, skladbou nebo slovní zásobou“⁶. To je právě ta varieta jazyka, která se užívá v nepřipravené a nijak nestylizované soukromé komunikaci, jde o mluvu užívanou v rodině nebo mezi blízkými přáteli – tedy o podobu národního jazyka, která je vymezena na základě své funkce. „Touto funkcí, velmi významnou, je sloužit jako nástroj běžné denní komunikace v situacích, kdy je důležitý předmět komunikace a posílení sociálních vztahů komunikantů, nikoli prezentace osobnosti pomocí jazyka“ (Daneš aj., 1997, s.162).

Součástí národního jazyka jsou také specifické vrstvy, které mají vymezenou sociálně slovní zásobu. Mezi ně patří především slangy (včetně tzv. profesní mluvy) a argot. Podle Hubáčkovy definice jde o „svěbytnou součást národního jazyka, jež má podobu nespisovné nebo hovorové vrstvy speciálních pojmenování, realizované v běžném, nejčastěji polooficiálním a neoficiálním jazykovém styku lidí vázaných stejným pracovním prostředím nebo stejnou sférou zájmů a sloužící jednak specifickým potřebám jazykové komunikace, jednak jako prostředek vyjádření příslušnosti k prostředí či k zájmové sféře. Lze také rozlišovat profesionalismy jako nespisovné názvy terminologické povahy a slangismy (v užším smyslu), které vykazují výrazný prvek citovosti a expresivity“. Termín slang se však používá i pro označení všeobecně známých a hojně užívaných výrazů obecné češtiny, lze mluvit o slangu současné mládeže (SNČ, 14).

„Argot se tradičně označuje jako jazyk lidí z určitého sociálního nebo pracovního prostředí (argot umělců, sportovců, vojáků), častěji se však chápe v užším slova smyslu jako mluva spodních společenských vrstev.“ (SNČ, 11). Podle klasické definice zde hraje významnou roli utajování. Avšak postupem doby mnoho argotismů proniklo i do běžné mluvy.

K nespisovným složkám českého národního jazyka patří tradiční teritoriální dialekty a interdialekty (nadrážecní jazykové útvary) včetně obecné češtiny. Tradičním teritoriálním dialektem se rozumí územně vymezená strukturní varieta národního jazyka, který funguje primárně pouze ve formě mluvené. Svým uživatelům slouží jako komunikační nástroj v běžném denním životě, tudíž předávané z generace na generaci. Avšak některé jevy přebírá, jiné zanikají, což je důvodem, že dnešní mladší generace už nerozumí některým vyjadřovacím prostředkům nebo slovům. Dialekty nejsou kodifikovány, jejich norma je zachycena pouze v nářečních

---

6 Krčmová, M., 2000, 69

monografiích.

Česká nářečí se rozdělují do čtyř skupin: česká nářeční skupina, středomoravská nářeční skupina (*hanácká*), východomoravská nářeční skupina (*moravskoslovenská*) a slezská nářečí. Rozdíly mezi nimi vycházejí z odlišného vývoje samohlásek *y* (*dobrý muž*), částečně také *i* (*zítra*) a *ú*, který probíhal od začátku 15. století. Pod vlivem médií, zvláště televize, pronikají do jednotlivých idiolektů prvky jiných útvarů národního jazyka. Tím dochází k postupnému stírání specifických rysů jednotlivých menších nářečí a ke vzniku interdialektů.

Interdialekty stojí v hierarchii národního jazyka nad tradičními teritoriálními dialekty, což je dáno výsledkem tendencí ztrácet svá nejvýznamnější teritoriální specifika a nápadné znaky a zachovávat pouze ty z prostředků, které jsou společné pro větší oblasti.

Za interdialekt je považována „nestabilizovaná varieta (útvary) národního jazyka představující poslední vývojové stadium tradičních teritoriálních dialektů...“⁷ Za středočeský interdialekt se pokládá obecná čeština.

2.2. Obecná čeština

O obecné češtině se v české lingvistice už desetiletími vedou diskuse. Jedna z nich, které se účastnili především J. Bělič, P. Sgall, B. Havránek, A. Jedlička, se objevila v časopisu *Slovo a slovesnost* počátkem 60. let. Většina příspěvků do diskuse se zaměřila na dialektologii obecné češtiny, která podle zmíněných autorů nemůže být, z důvodů lokální omezenosti, zdrojem pro oživení kodifikovaného jazyka. V závěru diskuse však udělují obecné češtině jiný charakter než ostatním interdialektům a B. Havránek soudí, že se „z interdialektu českého postupně dostává do úlohy obecně mluveného jazyka.“⁸ V současné době stále existuje několik různých definic termínu „obecná čeština“. Ve své práci vycházím z pojetí obecné češtiny podle Marie Krčmové, která vyčleňuje tři podoby tohoto útvaru.

a) První podoba je útvary vzniklý nivelizací českých nářečí, tj. z hlediska formy užívaných jazykových prostředků víceméně homogenní mluvený jazykový útvary, který se užívá v běžné denní komunikaci. Pro daný typ se navrhuje označení český interdialekt. Milan Jelínek preferuje užívání termínu český interdialekt, protože podle jeho mínění obecná čeština není běžně mluveným jazykem celonárodním, nýbrž jen interdialektem, který se vlivem historických okolností daleko více stabilizoval a geograficky rozšířil než interdialekty moravské.⁹

b) Obecná čeština má zvláštní postavení mezi standardy mluvených projevů, užívá se ve veřejné promluvě zprostředkovávané médii. Mediální komunikace má velký územní dosah

7 Encyklopedický slovník češtiny, s.183

8 Sgall, P., 2004, 2.

9 Krčmová, M., 2000, 63

a vliv. Užívání výrazových prostředků na rozšířeném území vypovídá o její tendenci k „celonárodnosti“. „Jde o obecnou češtinu II, s poměrně stabilní normou, jež nepochybně zaplňuje ta místa kodifikovaného spisovného jazyka, kde je kodifikace příliš knižní.“¹⁰ Termín „obecná čeština“ se pro daný případ jeví podle Marie Krčmové jako nejvhodnější.

c) Obecná čeština našla své uplatnění i v krásné literatuře, kde se užívá jako prostředek k vyjádření přirozenosti v komunikaci. Nejedná se o autentickou, spontánní mluvu, ale o stylizaci ovlivněnou autorovým jazykovým povědomím, celkovým charakterem díla a dobou jeho vzniku. Z řeči postav a vypravěče se obecná čeština dostává i do autorské řeči.

Znaky obecné češtiny se objevují ve všech jazykových plánech. Při tvoření slov se v obecné češtině projevuje tendence k univerbizaci. Na úrovni syntaxe jsou rysy obecné češtiny dány mluveností, expresivností a spontánností. Ve vztahu ke slovní zásobě se označení obecná čeština užívá pro výrazy, které se vyskytují především v běžné mluvě a nejsou plně spisovné.

2.2.1 Fonetické zvláštnosti obecné češtiny

K příkladům fonetických zvláštností obecné češtiny patří výskyt samohlásky "í"/"ý" na místě spisovného "é" (*víst* > *vést*, *velkýho* > *velkého*, *mlíko* > *mléko*, *polívka* > *polévka*, *to je dobrý* > *to je dobré*). Jako charakteristický jazykový rys v hláskosloví se uvádí diftong "ej" na místě spisovného "ý" a někdy "í" (*velkejch* > *velkých*, *mlejn* > *mlýn*, *vozejk* > *vožík*, *on je dobrej* > *on je dobrý*, *on je hodnej* > *on je hodný*). Obecněčeským jevem je protetické "v-" před počátečním otevřeným "o-" (*vokno* > *okno*, *vodejít* > *odejít*, *voni* > *oni*). Často se ztrácí písmeno "j" ve výslovnosti slovesa "být" (*já sem* > *já jsem*, *řek sem mu* > *řekl jsem mu*) a neslabičné "-l" u formy minulého příčestí mužského rodu (*nes* > *nesl*, *upek* > *upekl*, *doběh* > *doběhl*). Spojení slovesa "být" se zájmenem "ty" (*tys to udělal* > *ty jsi to udělal*) taky patří ke zvláštnostem obecné češtiny. Zkrácení spisovného dlouhého "í" na krátké "i" (*na to já si moc nepotrpím* > *nepotrpím*, *dva dny nespím* > *nespím*) a zjednodušování složité hláskové stavby (*dyž* > *když*, *japko* > *jablko*, *sedum* > *sedm*) jsou běžnými prostředky v obecné češtině.

2.2.2 Příklady morfologických zvláštností obecné češtiny

Unifikace koncovek instrumentálu množného čísla na "-ma" u všech flexivních druhů slov (*se strojema* > *se stroji*, *s lidma* > *s lidmi*, *s váma* > *s vámi*, *se všema* > *se všemi*, *s vašima* > *s vašimi*) je jedním z patrných příkladů morfologických zvláštností obecné češtiny. Patří jsem i zánik rodových rozdílů v jmenném pádu množného čísla u přídavných jmen (*velký muži* > *velcí muži*, *velký děti* > *velké děti*, *velký města* > *velká města*, *velký ženy* > *velké ženy*).

---

10 Krčmová, M., 2000, 69

2.2.3 Syntaktické zvláštnosti obecné češtiny

Častější užívání přítomného času na místě budoucího (*Dneska jedem do Vídně. Zejtra se tančí.*) je jednou z několika syntaktických zvláštností obecné češtiny. V aktuálním větném členění nemá réma pevné postavení na konci věty. Běžně se používá na začátku věty částice "se" a sloveso "být" (*Se ti divím. Sem tam přece byl. Ste neviděli?*).

2.2.4 Zvláštnosti na úrovni lexikální

Lexikální vrstva je nejméně stálou, protože stylová charakteristika slova mnohdy záleží na jazykovém cítění mluvčího a z diachronního hlediska se velmi rychle mění. Většina změn probíhá v oblasti lexika, což je dáno tím, že hranice kodifikace je v lexiku naprosto vágní. Z toho důvodu není možné odmítnout nové slovo nebo nový slovní význam. Přesto však lze vymezit několik kategorií:

Do první skupiny zařadíme slova, která se vyskytují v obou jazykových kódech, totiž ve spisovné a obecněčeské složce národního jazyka, ale odlišují se foneticky, morfologicky či jinak (*nyšt > nést, brabec > vrabec, trpajzlík > trpaslík, verlyba > velryba, permanentka > permanentka*).

Ke druhé skupině patří synonymické dvojice, z nichž nespisovný výraz je většinou přejatý z cizího jazyka, obzvláště z němčiny (*gyps > sádra, fuska > ponožka, kvartýr > byt, furt > neustále*).

Jednou z nejpatrnějších zvláštností je univirbizace, tj. proces, kterým se ze sousloví vytváří jednotlivé slovo (*náklad'ák > nákladní auto, řidič'ák > řidičský průkaz, osobák > osobní vlak, občanka > občanský průkaz, dopravák > zaměstnanec dopravních služeb*).

V obecné češtině existuje vlastní bezekvivalentní slovní zásoba (*fešanda, chromajzl, chrapoun, merenda, vazoun*).

Poslední skupinu tvoří jevy, které jsou situačně zakotvené v mluvených projevech – jde o kontaktní, situační vyjádření: *hmm, eee, nó, vole, ježiš, koupila, jó, v pohodě, nonono, jo, mě, mi, mně, já, hele, né, vid', fakt, jezdí, trošku, hnedka, autem, jo, fotbal, jakože, dopoledne, fotka, no, prostě, péťa, hele, jezdili, blbá, blbý, příjemný, začla, film, kurva, zjistila, ježišmarja, tady, brácha*.¹¹

Uvedená stupnice ukazuje, že funkční stratifikace češtiny je neobvykle široká. Síla obecné češtiny (OČ) ukazuje zároveň na slabost spisovné češtiny, která pro některé mluvnické funkce nemá stylově neutrální jevy (jak výslovně ukázal už A. Stich, viz Kraus a dr. v SaS 42, 1981, s. 228-238). (Např. škola a další instituce dosud vyžadují, aby lidé v psaných a mluvených projevech užívali knižní tvary bychom.). Spisovná čeština může tuto svou nevýhodu překonat s pomocí

¹¹ Cvrček, V., Rozdíl mezi psanou a mluvenou češtinou – kde je místo obecné češtiny?

lingvistů a učitelů, lze upozornit mluvčí na existenci širokého přechodného pásma, jehož využívání v běžném hovoru není třeba odmítat, i když jde o (neoficiální) hovor veřejný, např. o dialogy v televizi, v rozhlasu apod.¹²

„Připomeňme, že v takových veřejných rozhovorech dochází - zejména v Čechách - velmi často ke střídání jevů SČ a OČ. Jde nejčastěji o jevy ze zmíněné přechodné zóny: *tam byly neuvěřitelné bezpečnostní opatření; ...ty volná místa;...politiku začaly dělat média sama*. Vyskytují se tu i jevy další, např. *...sem byl s mladejma básníky*. Podobné příklady jsou běžné i v písemných záznamech rozhovorů, v memoárové literatuře apod.; je známo, že takové projevy a texty jsou charakteristické pro Jana Masaryka, K. Lhotáka, V. Komárka, pro překladatele L. a R. Pellarovy a desítky nebo stovky dalších. Jak uvedl autor a moderátor TV pořadů Jan Kraus v interview pro magazín Dnes, když někdo mluví spisovně, neznámá to automaticky, že mluví kvalitněji; spíš se "schovává pod jazykový formalismus."¹³ Střídání jevů obou útvarů je běžné v nejrůznějších takových komunikačních situacích, které nejsou vázány požadavky vyjadřování oficiálního nebo klasicky reglementovaného (zejména písemného). Pozice spisovného úzu je v češtině slabší než v jiných slovanských jazycích.“¹⁴

Tedy vidíme, kterými jazykovými prostředky se obecná čeština odlišuje od spisovného standardu. Abychom ji však mohli adekvátně a co nejpřesněji přeložit do ruštiny, je potřeba vědět, jaké jazykové prostředky a substandardní prvky jsou k dispozici v ruštině.

---

12 Sgall, P., Čeština v běžném hovoru, Praha

13 Magazín Dnes, 2001, č.14

14 Sgall, P., Čeština v běžném hovoru, Praha

3. Stratifikace ruského jazyka, vymezení hovorové ruštiny

Ruský jazyk je jedním ze světových jazyků. Ruština je velmi bohatá na slovní zásobu, mnohovýznamnost slov, pohyblivý přízvuk a je mateřským jazykem víc než 200 milionů lidí. Jazyk tolika lidí jistě nemůže být jednotný.

3.1. Stylové vrstvy ruského jazyka

Ruský národní jazyk plní funkce všech mluvených a písemných aktivit národa, skládá se ze spisovného neboli literárního jazyka (*литературный язык*) s jeho funkčními styly, nářečími, obecného jazyka - *prostorečije* (*просторечие*), profesní mluvy a argotu.

Spisovný ruský jazyk je nejprestižnější formou jazyka, tj. jazykem všech oficiálních dokladů, výuky ve školách, písemné komunikace, nauky, publicistiky, krásné literatury, vzorem pro celou společnost. K základním příznakům spisovné ruštiny patří existence písemnosti, která je normovaná a kodifikovaná. Literární jazyk je celkem stabilní, stylisticky rozvitý, používaný a rozšířený na celém území Ruska.

Dialekt nebo nářečí je nekodifikovanou formou jazyka, která existuje pouze v ústní podobě, písemně se zaznamenává ve sbírkách folklorů, a někdy se objevuje v krásné literatuře. Často se setkáváme s dialektismy například u B. I. Belova a M. Šolochova. Různost dialektů je vymezená na lexikální a někdy i fonetické úrovni.

V národním ruském jazyce je vymezena skupina sociálních dialektů, do níž patří profesní mluva, slang a argot. Profesní mluva je zakódovaný jazyk pro skupinu lidí propojených po pracovní nebo zájmové stránce. Odlišnosti se vyskytují pouze na lexikální úrovni. Slang je lingvistický projev subkultury (vojenské, studentské, mládeže atd.). Zrodil se z touhy nahradit obyčejné slovo neobvyklými synonymy. Například ruské slovo „*голова*“ (*hlava* - česky) má varianty: „*котелок*“, *черепок*, *тыква*, *кочан*. Vztahuje se na obyčejné, běžné věci a celkem rychle se rozšiřuje nejenom mezi členy subkultury. Argot je úmyslné kódování slov z lexikální stránky s cílem omezení a izolace skupiny, častěji je používán nižšími sociálními vrstvami společnosti.

Obecný jazyk - „*prostorečije*“ - je součástí národního ruského jazyka, řeč, která se historicky vyvinula na základě mluvy obyčejných lidí na vesnicích a měšťanstva ve městech. Dlouhou dobu byl používán výhradně nevzdělanými obyvateli. Alexander Ivanovič Gorškov (zasloužený filolog ruského jazyka) uvádí novější pohled na *prostorečije*, podle kterého se jedná spíše o „*sníženou, hrubší a expresivní variantu hovorového jazyka*“ (Горшков, А. И., 2006, 39). *Prostorečije* dnes necharakterizuje mluvu určité sociální nebo teritoriální skupiny, dnes tuto variantu jazyka velmi často používají i velmi vzdělaní lidé, můžeme se s ní také setkat

v publicistice, kde zvláště u novinářů získává v poslední době výsadní postavení. Je tomu tak především proto, že její slovní zásoba se vyznačuje výraznou expresivitou a dokáže ve správném kontextu šokovat a přitáhnout pozornost. Jak uvádí Gorškov, ve čtyřdílném akademickém Slovníku ruského jazyka jsou pod poznámkou *prostorečnoje* uvedena slova jako *базарить, взаправду, галдеть, голодуха, достукаться, лоботряс, мура, надоеда, никудашный, очухаться, плёвый, прохлопать, сдуреть, сказануть, покой, справнуть, спятить, страшила, умора* a další. K oblasti *prostorečija* se řadí i mnohé frazémy: *в ажуре, болтать языком, валяться со смеху, ёлки-палки, кот наплакал, куда кривая вывезет, легче на поворотах, ни бе ни ме, чтобы и духу не было* a další (Горшков, А. И., 2006, 305).

Ve slovnících však kromě poznámky *прост.* (*prostorečnoje*) můžeme často nalézt i poznámku *разг.* (*razgovornoje - hovorové*). Většinou je velmi těžké položit hranici mezi hovorovým slovem a *prostorečijem*. Přiřazení většinou záleží na stylistickém cítění každého jedince, hovorové lexikum se však většinou vyznačuje menší hrubostí, ironií a expresivitou, než lexikum tzv. lidové mluvy (*prostorečije*).

V tomtéž Akademickém slovníku ruského jazyka jsou jako hovorová uvedena např. tato slova: *авось, бабахнуть, головомойка, зевака, мазня, ластик, охорашиваться, плакса, скарб, уморительный, халтура*. Hovorový příznak má i hodnotící slovní zásoba: *здорово, тошно, противно, туго, нормально, порядок, хоть куда* a podobně. Velmi rozšířené jsou hovorové frazémy: *была не была, был таков, валиться из рук, вверх дном, валять дурака, взятки гладки, вывести на чистую воду, легок на помине, лить как из ведра, от нечего делать, нашла коса на камень, писать как курица лапой* a další (Горшков, 2006, 305).

V současném ruském národním jazyce se postupně vymezuje nová forma jazyka, která byla dlouho součástí spisovného jazyka - hovorová ruština. Odvíjí se sice od literárního jazyka, ale přebírá víc nového lexika, je živou, vyvíjející se formou jazyka. Používá se při ústním vyjadřování, hlavním příznakem je existence adresáta a spontánní dialog, náznak uvolněnosti. V ruském jazyce – na rozdíl od obecné češtiny - je bezpříznaková. V současné době se v krásné literatuře a publicistice víc používá stylizovaná hovorová ruština. V další části se pokusíme vymezit zvláštnosti mezi literární a hovorovou ruštinou na základě děl Zemské, Šerby, Vinokurova, Bondaletova a Gorškova.

3.2. Hovorová ruština

Doposud není vymezena úplná a celá definice hovorové ruštiny, ačkoliv je v rusistice tento termín hojně používán už od začátku 60. let. Mezi rusisty doposud neexistuje shoda v tom, kam hovorová ruština patří. Podle Laptěvové a Gasparova je to součást literárního jazyka.

Proti tomu ovšem vystupuje O. B. Sirotininová: «...устная литературная форма непосредственного общения».¹⁵ Podle T.G Vinokura je to «один из двух возможных... типов реального языкового проявления».¹⁶ Definice E. Zemské: «Одна из двух разновидностей литературного языка», «непринужденная речь носителей литературного языка».¹⁷

V ruském jazyce jsou literární a hovorová ruština stavěny do opozice a podle L.V Šerby se tento stav přirovnává k rozdílu mezi monologem a dialogem. Základem spisovného jazyka je monolog. Monolog bývá většinou připravený, důsledkem je složitější syntaktická struktura a v některých případech i osobitá slovní zásoba. Monolog je mysl oblečená ve slovesnou formu. Dialog je spontánní slovesná reakce mezi dvěma nebo více individui. V dialogu se setkáváme se zvláštními větnými vazbami, jako je například elipsa (výpustka, vynechání větného členu), anakolut (vyšinutí z vazby), apoziopeze (neukončená věta) ap. Z nepřipravenosti dialogových replik a větší expresivity hovorové řeči plynou nejrůznější fonetické zvláštnosti, nečekané zkratky, gestikulace, slovní novotvary a další prvky, které pomáhají mluvčímu adekvátně reagovat na okolnosti a splnit kontaktní funkci. Všechny tyto formy svědčí v rámci hovoru o jeho neformálnosti, nepřipravenosti, nenucenosti a živosti, takže jsou v překladu potenciálními ekvivalenty pro prvky obecné češtiny.

3.2.1 Fonetické charakteristiky hovorové ruštiny

Fonetická specifika se projevují ve zvláštní realizaci a spojení fonému. Jednou z charakteristických fonetických zvláštností je zkrácení nebo redukce slov. Někdy k tomu dochází tak často, že už jsou považovány za dublety: *сейчас* [счас, щас], *тысяча* [тыща], *вообще* [вобще, воще], *говорю, говорит* [грю, грит], *сегодня* [сѣдня, сѣня, сѣнь]. Slabiková redukce a fonetické jevy hovorové ruštiny se odvozují od rytmických a intonačních vlastností, závisí totiž nejenom na pozici fonému uvnitř slova, ale i na pozici slova ve výpovědi. Takzvaná neplnohodnotná struktura slov či elipsa je v mluvené ruštině docela častá: (*с кем-нибудь* – [с к'эмн'ит'], *какие-то* – [к'ит'], *потому что* [тъш]) (Энциклопедия кругосвет). Ruština má specifickou výslovnost vlastních jmen, zvláště jmen po otci. Při oficiálních příležitostech se používá celé jméno, ale v jiných situacích dochází ke zkracování, například místo *Александр Александрович* můžeme slyšet *Александр Александрыч, Александр Алексаныч, Сан Саныч* nebo místo *Михайлович* – *Михалыч* (Горшков, А. И., 2006, 285).

15 Сиротинина, О.Б. 1969, 373

16 Винокур, Т. Г., 1968, 13

17 Русская разговорная речь, 1973, 5

3.2.2 Morfologické charakteristiky hovorové ruštiny

Zvláštních a systematicky podchycených morfologických jevů je v hovorovém jazyce celkem málo, ale existují. Nejvíce se používá sloveso. Méně často se používá přechodník, který bývá ve stejné funkci nahrazován infinitivem: *Принеси книжку на столе лежит* (вм. книжно-письм.: *Принеси книжку, лежащую на столе*); *Я совсем замучилась отстирывала это пятно//* (вм. книжно-письм.: *Я совсем замучилась, отстирывая это пятно*) (Энциклопедия Кругосвет).

Nejvzácnější je jev „zvatělného“ pádu. V ruštině totiž existuje pouze šest pádů, avšak v hovorové mluvě je možné zaznamenat i nespisovný sedmý pád – „zvatělný“, čili vokativ. Můžeme se setkat s oslovením typu: *Мам, Тань, Катюш* atd. Ke změnám v této gramatické kategorii patří taky nesprávné skloňování: místo *пара туфель* – *пара туфлей* nebo flexe zkrátek: *в ГИТИСе* a absence koncovky u první části složitých vlastních jmen: *к Сан Санычу*. Mezi všemi pádovými formami podstatného jména je nejčastější nominativ. V ruské hovorové mluvě nominativ často nahrazuje jiné pády v předložkových a bezpředložkových vazbách. Nevhodná slovtvorba od sloves: *стережить* – *стережение, охрана*. Používání minulého času ve smyslu budoucího: *Куда вы пошли?* místo *Куда вы идете?*

Časté jsou pro hovorovou řeč i slova neplnovýznamová, která jsou navíc mnohdy nadužívána, a ve formě expletiv mohou překladateli velmi dobře posloužit k charakteristice mluvy konkrétní literární postavy. Často se tak setkáváme s hovorovými spojkami (*пока, раз*), částicemi (*что ли, прямо, вроде, ну, же, ж*), zájmeny (*вот*), citoslovci (*батьюшки, бот тебе и на, фу ты*), slovesnými citoslovci (*бах, бац, трах, дзинь, шмяк*) apod. Běžné využití predikativ jako sloves *ля-ля, бах, шу-шу-шу*: *А они сидят в уголке и шу-шу-шу между собой* a v roli vlastnosti předmětu: *не ах, так себе, не того*, ср. *Погода была не ах; Она поет так себе* (Энциклопедия Кругосвет).

Nadměrné používání deminutiv neboli zdobnělin, dokonce je mnohonásobně častěji než v češtině: *прочтите страничку, ему два годика, дайте справочку*.¹⁸

Také ve slovtvorbě se vyskytuje několik zvláštností. Univerbizace slov je proces, při kterém se ze sousloví vytváří jediné slovo. Nejběžnějším způsobem je vytvořit z původního sousloví nové slovo, zpravidla podstatné jméno pomocí sufixu – *ка*: *зачетная книжка* – *зачетка*, прибор для открывания банок – *открывашка*, гречневая крупа – *гречка*, «Комсомольская правда» – «*Комсомолка*», пятиэтажный дом – *пятиэтажка*; раскладная кровать – *раскладушка* *атр* (Энциклопедия Кругосвет). Hovorový nádech určitě nesou sufixy – *ха а – ша*: *кассиша, врачиха*. Jedním z nejproduktivnějších způsobů derivace je zkracování slov: *преподаватель* – *препод*, *бутерброд* – *бутер*, *госэкзамены* – *госы*, *примитивный* –

18 Бондалетов, 1982, 256

примитив, интимный – *интим* (кругосвет). Ovšem v ruštině mají slova vytvořená univerbizací a zkracováním zpravidla hovorový či nespisovný charakter. V hovorové řeči lze vytvořit nová slova odvozováním od sloves nebo podstatných jmen. Základem pro nová slova mohou být dokonce i frazémy: *Не лезь в лужу! А то бабушка божемойкать будет! (от Боже мой!)* (Энциклопедия Кругосвет).

3.2.3 Syntaktické charakteristiky hovorové ruštiny

Ruský hovorový jazyk se od spisovného nejzřetelněji odlišuje vedle lexikálního plánu právě v syntaxi. Hovorový jazyk je proudem řeči, který nelze vždy rozdělit na věty, protože se někdy výpověď skládá z několika intonačních fragmentů. „*Společným jmenovatelem téměř všech stylistických příznaků hovorovosti je neplnohodnotná struktura, to jest nevyjádření některých členů věty, které jsou ve spisovném jazyce povinné pro gramatickou nebo sémantickou úplnost věty*“.¹⁹

Nevyjadřování některých členů lze nahradit gesty, mimikou, či pochopení vyplýne ze situace. Tuto možnost dává pouze přímý styk s realitou. Například při výběru jakéhokoliv předmětu v obchodě můžeme říci pouze: *Ukažte mi to červené*, přičemž předmět zájmu vůbec nemusíme pojmenovat, jenom gestem naznačíme směr, kde se předmět nachází. Tato vlastnost hovorové řeči se odráží i v umělecké literatuře, jenom místo gesta doplníme výpověď v kontextu replikou autora: *ukázal na sako visící vedle skříně*.

Tato neplnohodnotnost struktury, takzvaná elipsa, je velmi úzce spojena s metonymickým přenosem části na celek. V knihkupectví můžeme slyšet otázku: *Máte Škvoreckého? А Пушкина?*, ve které slovo kniha zcela vypadlo. Nejčastěji je v hovorové řeči vynecháván přísudek, a to především v některých typech významů: Jsou to jednak spojení se slovesy pohybu: *Ты куда (идеешь)?; Мы на самолете (летим); Я по делу (пришел)*. Dále spojení se slovesy označujícími orální projev: *Я не об этом (говорю); Ты серьезно (говори); Ты покороче (рассказывай)*. Vynechána může být i jen některá část přísudku: *Я люблю пешком (ходить). Я не мог об этом (сказать). Нельзя так (поступать). Пора (идти)*.²⁰

V hovorové řeči je zvláštní pořádek slov, který je volnější než ve spisovném jazyce. Na přední pozici ve výpovědi se staví to, co mluvčí považuje za aktuální a důležité. Nejčastěji je to podstatné jméno v nominativu: *Полотенце принеси чистое; Шапка не видел где моя?* (Энциклопедия Кругосвет). V ruštině předmět v nominativu zní dost expresivně, proto daný typ vět může zaznít pouze v hovoru nebo ve stylizaci hovorové řeči v umělecké literatuře. Kromě toho jsou pro zdůraznění významu některého slova nebo části věty používány určité částice a zájmena, jako například *вот (Вот эту я взяла книгу)*. Pro větší expresi se využívá také

19 Бондалетов, В., 1982, 262

20 Бондалетов, В., 1982, 264

vícenásobného opakování slov: *Нам очень-очень понравилось*; *Она была грустная-грустная сегодня*. Za stejným účelem je používáno slovo *такой* – přidává na intenzivité dané vlastnosti: *За нами такая очередь!*; *Она у вас такая умница, такая лапочка* (Энциклопедия Кругосвет).

3.2.4 Některé současné trendy ruského hovorového jazyka

S příchodem internetu a rozvojem techniky se v současné době rozvíjí mezi lidmi také internetová komunikace. Napomáhají tomu různé sociální sítě jako např. *Facebook*, jeho ruský analog *Вконтакте* (*Vkontaktě*), světověznámý *Twitter* a další. Na začátku dvacátého století byla jazykem vědy francouzština, ale postupně tuto funkci převzala a obsadila angličtina. Angličtina tak postupně proniká do všech jazyků světa, takže i do ruštiny. Obzvláště to platí pro různá anglická slova spojená s internetem a komunikací přes internet. Tuto tendenci ovšem hojně využívá a podporuje jenom část obyvatelstva - mladší generace. Latinku však tyto uživatelé přepisují cyrilicí, totiž transkribují, a tato slova, obdobně jako v češtině, skloňují či časují podle pravidel ruského jazyka. Proto vznikají nové formy jako *засейфить* (angl. to save — uložit, uchovat), *загуглить* (angl. google — hledat na webové stránce Google), *майлить* (angl. to mail — posílat zprávu přes elektronickou schránku), *лайкать* (angl. to like — to se líbí). Tvoří se taky podstatná jména: *стаффы* (angl. stuff — věc, majetek, zaměstnanec), zkratka *лол*, *лолице* (angl. laughing out loud — smát se nahlas), podstatné jméno *поюзанный*, *заюзанный* (angl. to use — využívat), *по кайфу* (angl. kaif — potěšení, rozptýlení) atd.²¹

Nová slova vznikají odvozováním při pomoci přidání sufixů a afixů, takže se skloňují a časují podle pravidel ruského jazyka. Daná slova možná postupně ztratí na své popularitě, stejně jako předchozí slangy jednotlivých dospívajících generací v minulosti. Při překladu do ruštiny odborníci nedoporučují daná slova používat, protože nejsou srozumitelná pro všechny čtenáře.

Ať už v ruštině rozlišujeme dvě vrstvy spisovné normy (jako Zemská a jiní), totiž kodifikovanou a hovorovou, nebo spolu s lingvistkou Neščimenko (1999, s. 145) nechápeme hovorovou vrstvu jako samostatný (úplný) systém, jistě budeme souhlasit s její výzvou k širšímu a hlubšímu studiu městské běžné mluvy (*gorodskoe prostorečije*) a k docenění jeho úlohy. Jistě taky platí, že "smíšené" promluvy (tj. kolísání na pokraji spisovnosti) jsou dnes velmi rozšířené nejen v češtině, ale i v ruštině a v dalších slovanských jazycích (tamtéž, s. 54, srov. i s. 62). Nebylo by však přesné vidět situaci v češtině a v ruštině jako paralelní s porovnáním obecné češtiny k ruskému *prostorečiju*, protože ruská forma podle dosavadních charakteristik přece jen nemá ve svém

---

21 Příkladů: Афанасьева Н. Д., Захарченко С. С., Могилева И. Б. Конфликт поколений («Век нынешний и век минувший») 5-9стр

tvarosloví tak výrazně nespisovný soubor prostředků, jako má obecná čeština.²²

4. Analýza překladu románu Prima sezóna J. Škvoreckého

Román Prima sezóna je rozdělen do šesti povídek. Každá povídka má samostatný děj, který má pointu, spád a závěr, je to zajímavá četba. Děj se odehrává v průběhu jednoho válečného roku od zimy do podzimu v městečku Kostelci. Hlavním hrdinou je student místního gymnázia Danny Smiřický. V celém městě má nedobrou pověst, je o něm všeobecně známo, že je to pěkný sukničkář. Chtěl zapůsobit na dvacet kosteleckých krásných slečen, avšak ani jedna se nedala jeho "sladkými řečičkami" oklamat, a tak každý pokus končí vždy neúspěšně. V románě autor popisuje všechny Dannyho trapasy spojené se získáním přízně u dívek. Snaží se na ně zapůsobit různými způsoby, ale stejně mu to nikdy nevyjde. Mezi jeho záliby patří hraní na saxofon, do toho je prostě blázen. Tím pádem většinu času tráví i ve společnosti své jazzové kapely. Někdy vypomáhá v kostele a snaží se také uplatnit v místním divadle.

Autor se skvěle chopil válečného tématu tak, že působí naprosto lehce: lidé měli běžné problémy a válka byla jen jakýmsi stínem v pozadí. Jen málokdy Danny byl vyzván kvůli překladu do němčiny, ale vyšel se ctí. Téma války se objevovalo jen místy v diskusích mezi kluky. A až v závěru, kde se dozvídáme, že otce jednoho clapce z kapely zastřelili, poprvé použil slovo *válka*.

«Zastřelili fotra,“ řekl Lexa a byl doopravdy, fakticky, Bože, bledý, vstal, zmizel kamsi dozadu, musel jsem do sola já, všechno se se mnou zatočilo...všechno to končí...tuhle válkou to všechno končí...už začínají střílet...naše mládí...» [Škvorecký, J., 1990, 204]

Kniha je psána ich-formou a vypravěčem je hlavní hrdina Danny. Kniha popisuje prostředí mládeže, proto autor píše v hovorové i nespisovné češtině, ani vulgarismy nejsou na škodu a přesně pasují. Protože se děj odehrává v Kostelci na Moravě, poblíž Brna, občas najdeme různé moravismy. Ve spojení s popisem záliby hlavního hrdiny jsou nadměru využívány hudební termíny a názvy písniček. Místy mluví německy a používá text písniček v angličtině, který zachycuje duševní pocity hrdinů nebo všeobecnou náladu.

V románu Prima sezóna zkoumáme dialog, kde oba mluvčí používají stejný jazykový kód (v našem případě obecnou češtinu). Je to případ podobný překladu obecné češtiny v monologu, není potřeba věnovat zvláštní pozornost překladu všech obecně-českých prvků, neboť jsou bezpříznakové a zní neutrálně. Na druhou stranu je však samozřejmě potřeba dbát na to, že spontánní hovorová řeč není nikdy zcela bez emocí a elementů expresivity, takže ani zde nemůže být text přeložen zcela spisovným ruským jazykem.

Zkoumaný překlad pochází od Olgy Akbulatovové a považuje se za docela zdařilý. Akbulatovová při překladu nechává některé substandardní prvky obecné češtiny bez náhrady, ovšem kompenzuje to na jiných místech. Nesnaží se zbytečně dostat expresivitu tam, kde by to v ruštině

znělo nepřirozeně, avšak to se jí ne vždycky podaří. Později bude vidět na ukázkách, že někde volí příliš vulgární slova. V těchto případech se pokusíme zvolit vhodnější vyjádření. Nehledě na všechny chyby, chtěla bych podtknout, že její překlady znějí přirozeně a zachovávají kolorit času i místa použitím dobově a územně příznakových slov jako *жеманно*, *ухажер*; *пан*, *пани*, není to však na úkor plynutí děje a srozumitelnosti textu.

Rozbereme překlad na základě použití prostředků hovorové ruštiny z různých hledisek: morfologického, syntaktického a lexikálního.

4.1. Morfologické prostředky hovorové ruštiny

4.1.1 Hovorové sufixy

Vyvolat pocit nenucenosti, plynulosti a spontánnosti napomohají hovorové sufixy: *-ха*, *-шеньк*, *-чк*, *-чн* a další.

- Nevědí ani ň o mé krásné šanci. [Škvorecký 1990: 18]

- Не знают ничегошеньки о моих потрясающих шансах. [Шкворецкий 2008b: 41]

- Tak se trošku opranuj. [Škvorecký 1990: 21]

- Держи себя хоть чуточку в руках. [Шкворецкий 2008b: 44]

- Je to možné, tolik kliky? [Škvorecký 1990: 17]

- Неужто такая пруха? [Шкворецкий 2008b: 40]

Jak již bylo uvedeno v teoretické části, nádech hovorovosti nesou sufixy *-ха*, což Akbulatovová dobře využívá při překladu.

Та кáча teda hraje, ты vole. [Škvorecký 1990: 57]

Во дает чувиха! [Шкворецкий 2008b: 82]

Slovo *чувиха* je typickým oslovením slečny mládeží z generace jazzových pásků v době Škvoreckého.²³

4.2. Syntaktické prostředky

4.2.1 Použití neplnhodnotné větné struktury (elipsa)

Překladatelka jako náhradu za obecnou češtinu nejčastěji používá elipsu. „Elipsa je vynechání slova, o kterém mluvčí předpokládá, že si ho posluchač na základě kontextu

---

23 <http://www.slovonovo.ru/chitat/stati/kak-razgovarivayut-stilyagi.html>

snadno doplní.²⁴ V kodifikované spisovné ruštině výpustkou může být pouze neexplicitně vyjádřený tvar spony a plnovýznamového „быть“ v prezentním paradigmatu, v hovorové ruštině inklinují k nulovosti ještě i nevyjádřená přísudková slovesa pohybu a sdělování.²⁵ Nejfrektovanější způsob, kterým lze dodat na mluvenosti a spontánnosti ruským textům je vynechání slovesa.

- Myslíš to vážně? [Škvorecký 1990: 13]

- Ты серьезно? [Шкворецкий 2008b: 36]

Příznakem hovorovosti je vypuštění přísudků sdělování *думать, говорить*.

To nebylo kvůli žárlivosti, ty vole! Řekl Benno. Taky si myslíš, že na tebe každé žálí. Na tebe nikdo nežálí, blbče. Každé ví, že akorát kecáš, ale skutek utek. [Škvorecký 1990: 55]

Это не из-за ревности, осел! - среагировал Бенно. - только и думаешь, что к тебе все ревнуют. Никто к тебе не ревнует, придурок. Все знают: одна трепотня, и ничего больше. [Шкворецкий 2008b: 80]

Využití slovní zásoby ruského prostorečija: *придурок, трепотня* (Ožegov, S.I., online).

4.2.2 Slovosled

Dalším způsobem jak do překladu dostat obecněčeské prvky je slovosled. V hovorové ruštině je slovosled volnější, pro přidání na dynamice lze upravovat slovosled, důležitější slovo se dává na začátek věty.

- „Já tě znám.“ [Škvorecký 1990: 10]

- Знаю я тебя. [Шкворецкий 2008b: 32]

- „Jedině že chci dycky bejt v tvý blízkosti, Ireno. Jinak nic.“ [Škvorecký 1990: 10]

- Вечно мне надо только одно – быть с тобой рядом, Ирэна, и больше ничего.

[Шкворецкий 2008b: 32]

- To seš stejně, ať chceš nebo nechceš, řekl jsem. A mimoto kecáš. [Škvorecký 1990: 11]

- Хочешь, не хочешь, все равно ты — искушение, - возразил я. - И вообще...Болтаешь чушь. [Шкворецкий 2008b: 33]

Dobře zvolené populární spojení *болтать чушь* patří do hovorového ruského jazyka a nemá pejorativní charakter.²⁶

24 Cvrček, V., 2010, 305

25 Энциклопедия русского языка (Encyklopedie ruského jazyka), dostupná na webové stránce <http://ruskiyazik.ru/1029/>

26 Podle výkladového slovníku ruského jazyk pod redakci Efremovové, Efremova T. Ф., 2000, online

4.3. Lexikální prostředky

4.3.1 Náhrada stylově nižší slovní zásobou

Při překladu obecné češtiny do ruštiny lze použít slovní zásobu prostorečija, hovorové ruštiny a slangů.

- Že se obě holky pohádaly se svýma milejma. [Škvorecký 1990: 13]

- Что обе девушки посорились со своими ухажерами. [Шкворецкий 2008b: 39]

Obecněčeskou koncovku *-ma* překladatelka nahradila rozhovornou adekvátní formou *ухажер*.

Takovéhle jsou, káči! [Škvorecký 1990: 21]

Ну и дуры же все эти девчонки! [Шкворецкий 2008b: 45]

Podle slovníku nespisovné češtiny *káča* je hloupá dívka, nebo vulgární výraz pro označení ženského pohlaví (SNČ, 182). Takže ekvivalent *дура* je přesný překlad prvního významu.

Přes vážnost situace jsem se tomu musel pohrdlivě zasmát. Protože Rost'ovi jsem slohy psal já, Výměnou za tasany z matyky. [Škvorecký 1990: 107]

Несмотря на серьезность ситуации, я презрительно рассмеялся, потому что сочинения Росте всегда писал я. В обмен на шпоры по матеше. [Шкворецкий 2008b: 134]

Tasan (z *matyky*) podle studentského slangu znamená *tahák*, nedovolené psané poznámky při písemce (SNČ, 251). Akbulatovová zvolila taky slovo ze školního slangu – *шпора по матеше*.

Ji to opravdu dělá problém, aby ji táta nezřezal. [Škvorecký 1990: 25]

Она действительно боится, как бы отец ее не вздул. [Шкворецкий 2008b: 48]

Sloveso *вздусть* patří do slovní zásoby *prostorečija* (Ožegov, S.I., online). A je skvělou variantou překladu.

Do dvou prstíků vzala Rost'ovi podvlíkačky. „Ponivač někdo tu udělal ee a ponivač Mařenka to uklidila ponivač Danielek je vožralej a musí si jít hajnout. Že si Danielek musí hajnout?“ [Škvorecký 1990: 188]

Она взяла двумя пальчиками Ростины трусы. - Потому что тут кто-то сделал а-а и потому что Марженка это убрала, потому что Даниэлек надрался и должен баиньки. Правда Даниэлек должен баиньки? [Шкворецкий 2008b: 221]

Sloveso *hajnout*, zdobnělina od jména, použití zvukomalebných slov, to všechno naznačuje, že jde o rozhovor s dítětem. Právě takto mluvila Marie na Dannyho, když se opil, ikdyž v řeči střídá expresivně zbarvenou slovní zásobu jako *vožralej* se slovy, kterých se používá při komunikaci s dětmi. Celá ta situace působí legračně i roztomile. Překladatelce se podařilo ji vystihnout a převést všechny odstíny řeči. Náhrada *баиньки* a *надрался* za slova *hajnout*

a *vožralej* je skvělou volbou.

Jak bylo uvedeno výše občas Akbulatovová překládá obecnou češtinu do spisovné ruštiny, avšak na jiných místech neutrální slova českého jazyka nahrazuje hovorovou, sníženou, slangovou nebo jinak příznakovou slovní zásobou ruského jazyka.

- Že mě, aspoň zatím, odmítá. [Škvorecký 1990: 10]

- Что меня до сих пор отшивала? [Шкворецкий 2008b: 33]

Neutrální české *odmítat* je nahrazeno expresivnějším, hrubějším *отшивать*. Toto slovo jednak dokresluje kolorit doby, a také kompenzuje na jiném místě oslabenou expresivitu obecné češtiny.

Dyť voni si toho všimnou. - Voni? Jako vaši? [Škvorecký 1990: 24]

Они же заметят. - Они? Предки, что ли? [Шкворецкий 2008b: 47]

Neutrální formu *vaši* pro označení rodičů nahradila slangovým slovem *предки*. Tím neubrala na expresivitě obecněčeského prototického *v-* a zkráceného *dyť*. Pro větší efekt je lepší použít zkrácenou formu spojky *же - ж*.

Že mu tady vochluješ dceru...[Škvorecký 1990: 29] / Что ты тут лапаешь его дочь...[Шкворецкий 2008b: 53]

...jestlipak o tom vochli ví Zdeňka Pivonka. [Škvorecký 1990: 29]/...а что если Зденек Пивонка пронюхал про ваши шуры-муры. [Шкворецкий 2008b: 53]

Vochlovat je brněnský vulgarismus, který znamená mít pohlavní styk (SNČ, 453), avšak přestože *лапаешь* není přesný překlad, skvěle zapadá do kontextu. Je to slovní zásoba prostorečija. Slovo z mluveného jazyka *пронюхать* ve významu *dozvídat, dozvědět se* a prostorečije *шуры-муры* je ve kontextu románu perfektní volbou: jsou expresivní, populární a ne přes míru vulgární slovní spojení.

Ta se mi se svejma vochlama nesvěřuje! [Škvorecký 1990: 179]

Она со мной своими любовными победами не делится! [Шкворецкий 2008b: 211]

V daném úryvku zmírněné hovorové spojení *любовные победы* místo *svejma vochlama* je vhodným příkladem na to, že není vždy lepší překládat expresivními slovy.

Překladatelka Akbulatovová v dalších úkázkách používá příliš expresivně zbarvená slova, až vulgarismy, což není vhodné, proto nabízím další varianty pro překlad.

Prosím tě! Ty nepotřebujou navádět! Myslíš, žes byl první, kerej se spálil? [Škvorecký 1990: 128]

Еще чего! Их и подбивать не надо! Думаешь ты первый, кого они напарили? [Шкворецкий 2008b: 156]

Překlad docela živý, napinavý až na jedno slovo *напарить*. Zní docela nepřírozně

a evokuje dobu příznačnou, pro tzv. nové ruské jevy začátkem 90. lét. Takže podle slovníku Ožegova a Ushakova, toto slovo má pouze význam *dušit zeleninu*, nebo *dobře se posbavit ve výřivce*. Asi překladatelka měla na mysli sloveso *напуть*, které v přeneseném významu znamená *mluvit nepravdu*, ale používá se pouze v 2. osobě, a v nedokonavém vidě: *Что ты меня напуть!* Hledala jsem ve slovnících záměnu a našla jsem slovesa: *натянуть*, *нагреть* a *одурачить*. *Нагреть* podle slovníku Ožegova je *napálit se ziskem*. *Натянуть нос* — *oblamutit, napálit* (Ožegov, S., I., online), odsud lze použít pouze sloveso totiž *натянуть*, takže varianta *Думаешь ты первый кого они натянули* by mohla být. Ovšem není nejlepší. Je expresivní a nedodává další význam. Povedená varianta by byla i *одурачить*, ale ztrácí na expresivitě, a navíc slušná slečna nemůže mluvit vulgárně. Další variantou je *развести*, podle nového slovníku byznys slangu má význam *pěkně oklamat*.²⁷ Mojí volbou je poslední varianta, není vulgární, je běžná v daném kontextu a patří do mluvené slovní zásoby.

...kdekdo bude chtít využít situace, až se to roznese, že jí Zdeněk zahrnul. [Škvorecký 1990: 145]

...каждый захочет воспользоваться ситуацией, как только станет известно, что Зденек бортанул Ирэну. [Шкворецкий 2008b: 175]

Slovo v tomto kontextu úplně nesedí. Z románu je známé, že Irena náhodně nachytala Zdenka s jinou slečnou, ale Zdeněk se nechtěl rozejít s Irenou. Podle Encyklopedického slovníku *бортануть* znamená *s силой ударить, толкнуть, оттолкнуть* nebo *резко, категорично отказать кому-л.*²⁸, žádný z těchto významů se tedy nehodí. *Zahnout jí*, lze přeložit jako *изменить*, ovšem to není expresivní výraz, podle slovníku synonymů ruského jazyka lze najít ustálené spojení *наставит рога*²⁹, což je frazém frekventovaný a běžně se vyskytující v mluveném ruském jazyce (podle korpusu má 114 výskytů).³⁰

Мáš uši, не? [Škvorecký 1990: 13]

Уши заложило, что ли? [Шкворецкий 2008b: 35]

V tomto případě bych použila běžnější a expresivní slovo *оглох, что ли*. Protože význam výrazu *заложить уши* je slabá bolest v uších při poklesu atmosferického tlaku nebo při onemocnění.

Najednou mně to všechno přišlo poněkud k smíchu, jak jsme tam tak seděli vedle sebe, sami, a Irena si dělala starosti kvůli cucfleku. [Škvorecký 1990: 25]

Мне вдруг сделалось смешно оттого, как мы сидели тут рядом, одни и Ирэна хлопала

27 Погребняк, Е., Словарь бизнес сленга, 2003-2006, online

28 Рuský encyklopedický slovník, 2009, dostupen na webové stránce <http://dic.academic.ru/dic.nsf/es/>

29 Абрамов, Н., Словарь синонимов русского языка, 1999, online

30 Zdroj: Národní korpus ruského jazyka. <http://ruscorpora.ru/index.html>

крыльями по поводу своего засоса. [Шкворецкий 2008b: 48]

Podle ruských slovníků člověk v přeneseném významu může pouze *хлопать ресницами, глазами (nechápravě se dívat)* nebo *ушами (пřеслеchnout)*, ale rozhodně nelze *крыльями (křídly)*.³¹ Zpravidla je tento výraz je běžně používaný, pokud mluvíme o ptácích, spojení *хлопать крыльями* je divné v daném kontextu. Lze přeložit dělat si starosti s něčím jako *беспокоиться*, ovšem zvolila bych spíš slangovou běžnou variantu *заморачиваться*.

«Taks jí přeříz, konečně,» pravil Rost'a. Toho jsem se zalek. Rost'a byl fajn, ale moh se taky někde nalíznout, nebo ho nějaká holka mohla dostat do svěřovací nálady, nebyl na to moc odolný, a Irena se mohla domáknout, že o ní říkám tyhle řeči, které jsou ještě k tomu bohužel lež. [Škvorecký 1990: 190]

- Так ты ее проткнул наконец? - спросил Ростя. Его слова меня напугали. Ростя был хорошим парнем, но запросто мог тоже где-нибудь напиться, или какая-нибудь девчонка могла «расколоть» его, слабака, в минуту откровенности. Ирэна еще решит, что это я распространяю подобные слухи, к тому же лживые. [Шкворецкий 2008b: 223]

V dialogu mezi sebou jsou kluci vždy drsnější, proto volí stylově nižší slovní zásobu, ba dokonce i vulgarismy. Sprosté slovo *пřeříznout* znamená *mít pohlavník styk* (SNČ, 336). Slovo *проткнуть* se docela zřídka používá v přeneseném významu a znamená *проразит díru*. Ve slovníku synonymů lze najít vulgární variantu *трахать, трахнуть*, která je běžná u mládeže.³² Podle SNČ *nalíznout se* je *мírně se opít* (SNČ, 268), proto přesnější hovorovou variantou je *поднуть*, když *напиться* je *silně se opít (озрát se)*. Skvělé zvolená slova *расколоть, слабак*, patřící do vrstvy *просторечья* (Ožegov, S.I., online) dodávají na expresivitě, avšak nespisovnou formu *домáknout se* ve smyslu *dozvědět se něco* přeložila neutrální formou *решить*. Přidání hovorové spojky *еще* vyvolává přirozený a nenucený nádech.

Čeština má bohatou slovní zásobou, a proto některá slova v ruštině neexistují a nelze najít adekvátní variantu, je nutné rozepsat slovo na větu, nebo vysvětlit jiným způsobem, abychom v cílovém jazyce vystihli realie a kulturní kontext díla.

- Já měl z matyky ve čtvrtletí napínáka a předloni reparát. [Škvorecký 1990: 19]

- Да у меня у самого в триместре по матеше трояк с натяжкой, а в позапрошлом году вообще переэкзаменовка была. [Шкворецкий 2008b: 42]

Považuji dobře přeložené obecněčeské slovo *напінáк* jako *трояк с натяжкой*, protože *напінáк* nebo *напас* je *напомінáні про неспрєх при чєвртлєтнє класифікачнє порадє*.³³ V ruských školách něco podobného nemáme, ale nejhorší známka za čtvrtletí je právě trojka. Ale *чєвртлєтє* by se

31 Молотков, А.И., Фразеологический словарь русского языка под ред. А.И.Молоткова, 1968, online

32 Абрамов, Н., Словарь синонимов русского языка, 1999, online

33 Hubaček, J., 129

dalo přeložit jako *четверть*, což je lepší než *триместр*, protože se toto slovo ve školním slangu nepoužívá.

4.3.2 Překlad frázemů

Nejsložitější je překlad pořekadel, frázemů a říčení, - pokud neexistují ustálená spojení, která by mohla být alespoň částečným ekvivalentem. V Olomouci v roce 2002 byl vydán Česko-ruský frazeologický slovník pod redakcí V. Mokienka a A. Wurma, který obsahuje devět tisíc frazeologických jednotek.

- Lež jako věž. [Škvorecký 1990: 10]

- Ври, да не завирайся. [Шкворецкий 2008b: 32]

Ruské říčení *ври, да не завирайся* patří do mluveného jazyka a znamená výčitku při nehorázně lži. – *Ну ладно, пошутить нельзя? От кого письмо-то? // – Из Америки! – крикнул Пушкирев, пятнисто краснея. // – Во даёт! – покрутил головой Гродненский. – Ври, да не завирайся.* [Георгий Полонский, Наталья Долинина, «Перевод с английского», 1972 г.]³⁴

- Ježkovy voči! ... Jestli na to tata přijde, tak mě zřeže. Tos nemoh dát pozor [Škvorecký 1990: 25]

- И не зыркай на меня, ... Если папа увидит, он меня убьет. Нельзя осторожнее, что ли? [Шкворецкий 2008b: 48]

Podle slovníku nespisovné češtiny *ježkovy voči* je zástupné za „Ježíši“ (SNČ, 180), totiž nemá žádné spojení se vnímáním zrakem. *Боже мой* by v daném kontextu bylo expresivní vyjádření obavy, nervozity. Avšak náhrada slovesa *zřezat* za *убить* je perfektní. *Нельзя осторожнее, что ли?* je úplně neutrální, až spisovná forma pro člověka, který se zlobí. Vhodné by bylo použít expresivnější formu s upraveným slovosledem *Поосторожней нельзя было?*

- Však ti neuškodí! Seš línej jak veš. Podívej! [Škvorecký 1990: 133]

- Ничего, тебе не помешает! Ты ленивый, как вошь. Смотри! [Шкворецкий 2008b: 161]

V ruském jazyce neexistuje frazém *ленивый как вошь*, například, spojení *ленивый как боров, ленивый как свин* je částečným ekvivalentem *českého líný jako prase*.³⁵ *Veš* stejně jako *blecha* v ruském jazyce evokuje pohyblivou, poskakující bytost. Navrhuji variantu *неисправимый лентяй*, zní docela nepřiznakově a přitom může být vyslovené slečnou s nadsázkou a bude působit důvtipně.

Pro některé české výrazy existuje víc variant v ruštině, které překladatelka uplatňuje na různých místech. Nebo lze přeložit jinak podle kontextu, podíváme se na slovo *houby, houbičky*

34 Zdroj: Národní korpus ruského jazyka. <http://ruscorpora.ru/index.html>

35 Mačáková, M., 2010, 34-35

v románu. Použití spisovné varianty *ничего подобного*,³⁶ později vystřídalo slovo *фигня*,³⁷ vzaté ze slangu mládeže a zdvojnásobení téhož slova *фигушки* nebo synonym *обойдешься*, což jsou výrazy pro odmítnutí.³⁸ Někdy se stává naopak: spojení *di to ř* a *doprdele* byly přeloženy stejně *иди в задницу*.

4.3.3 Neadekvátní překlad

Bůhví jestli umí měkké a tvrdé i. [Škvorecký 1990: 111]

И вообще различает ли он мягкое и твердое и. [Шкворецкий 2008b: 139]

Protože v ruštině nemáme žádné tvrdé a měkké i, navrhovala bych srovnání s pravidlem psaní *o* a *ě* po sykavkách. Samotné pravidlo uvádí: По *ж, ш, ч, ц* se píše *ě* tam, kde se střídá s *e*, v osobních koncovkách sloves a ve slově *ещё*: *чёрный, жёлтый, шёлк, чёрточка...*; *стережёт, жжёт, печёт*... По *ж, ш, ч, ц* se píše *o* tam, kde se s *e* nestřídá, a v koncovkách příslovčí a jiných slovních druhů, které jsou pod přízvukem: *шов, шорох, капюшон, галчонок, зайчонок, свежо, хорошо, свечой, парчовый, холщовый*...³⁹

4.3.4 Nevhodné použití deminutiv

Vstala, bílá sukně se zavřela za zadečkem, takže jsem nic neviděl. Stačilo mi, co jsem viděl. [Škvorecký 1990: 60]

Она встала ее белая юбка моментально опустила, так что я опять не успел увидеть ее задничку, однако и того, что оставалось на виду, было для меня достаточно. [Шкворецкий 2008b: 85]

V tomto případě překladatelka zvolila neexistující deminutivum *задничка*. Za prvé pejorativní slovo *задница* patří do *prostorečija*, totiž do expresivnější a hrubší slovní zásoby. Za druhé, navrhovala bych slovo *нопа, попочка, понка*, podle slovníku Ožegova patří totiž do vrstvy mluveného jazyka. Dle mého soudu je lepší variantou *понка*, ačkoliv se toto slovo podle slovníku používá vůči malým dětem.

- Aspoň seš upřímněj, řekla. Jinak seš teda vejlupek špatností. [Škvorecký 1990: 129]

- Хотя честно признался, - сказала она. - А вообще-то, ты тот еще типчик.

[Шкворецкий 2008b: 157]

V tomto překladu mám námitku k použití slova *тинчик*, ačkoli se pro ženské pohlaví častěji používá *zdvojnásobení*, v tomto případě to zní nepřirozeně. Podle Národního korpusu

36 Шкворецкий, Й., 2008b: 33

37 Шкворецкий, Й., 2008b: 47

38 Ожегов С.И – Шведунова Н. Ю., 1949-1992, online

39 Leška, O., 1967, 156

ruského jazyka se spojení *тот еще тун* ve stejném významu vyskytlo 22krát. Na úkazku lze uvést příklady z Národního korpusu ruského jazyka⁴⁰:

— Он еще **ТОТ ТИП** — ревнивый до чертиков. [Лев Корнешов. Газета (2000)]

Очевидно, **ТОТ ТИП** в очереди что-то напутал. [Григорий Горин. Чем открывается пиво? (1960-1985)]

Ale na požadavek *тот тунчик* zdroj žádný výsledek nevydal. Takže z toho plyne, že slovní spojení *тот еще тун* decentně zapadá do překladu.

4.3.5 Ukázky překladu slangu dobové mládeže

Každá generace prochází obdobím, kdy si vymezuje nějaký postoj především ke starší generaci, ke svým rodičům, učitelům a profesorům, ale také k tomu, co ji obklopuje. V Československu počátkem 50. lét, to právě byli páskové. Pásek byl příslušník nekonformní, prozápadně orientované mládeže, totiž revoltující mládeže v období protektorátu, výstředně se oblekali a používali svůj vlastní slang. Ovšem obecnostvo nepřijímalo jejich subkulturu a v týdeníku Dikobraz byla publikována důvtipná slovní hříčka:

„No, hochu, páskem chtěl jsi být,
a zatím páskem budeš bit!“

Páskova mluva byla specifickým slangem, často byla zakódována. Páskové měli zálibu v používání různých anglických slov, nebo spíš slov pocházejících z angličtiny. Vedle toho měli i řadu specifických výrazů, vzniklých různým zkracováním standardních českých výrazů. Místo „*mě to nebaví*“ říkali „*mě to neba*“. Svým děvčatům říkali „*Bedla*“ nebo „*Kristýnka*“.⁴¹

Vlekli jsme vozík s nástrojema a za náma se táh houf kosteleckých pásků a kristýnek a pomáhal nám tlačit, takže defakto jsme se moc nenatahali. [Škvorecký 1990: 195]

Мы тащили тележку с инструментами, а за нами следовала толпа костелецких фифочек и стилиг, помогавших с тележкой, так что фактически мы не сильно напрягались. [Шкворецкий 2008b: 228]

Taktéž v Rusku, totiž v Sovetském svazu, byla dokonce ještě víc aktivní revoltující skupina mládeže. Taky měli svůj vlastní slang. *Стиляги* — přesný překlad *pásků* podle jejich specifické mluvy, avšak *фифочка* patří do *prostorečija* a tím slovem se záporným ohodnocením nazývá osoba ženského pohlaví, která přitahuje pozornost pouze svým vzhledem.⁴² Neoddráží význam *kristýnky*, podle slangu pásků je to *чува*, *чувиха* nebo *боруха*.⁴³

40 Zdroj: Národní korpus ruského jazyka. <http://ruscorpora.ru/index.html>

41 Wikipedia: <http://cs.wikipedia.org/wiki/>

42 Ожегов С.И – Шведунова Н. Ю., 1949-1992, online

43 <http://www.slovonovo.ru/chitat/stati/kak-razgovarivayut-stilyagi.html>

Akbulatovová překládala slovo *čeče*, *čověče* vždy různě jako *чувак*, *парниша*, *мазила* nebo ho nechávala bez překladu. Podle slangu a podle vzpomínek starší generace pásků, opravdu tím oslovením nešetřili, to bylo pro ně největší pochvalou, když je oslovovali *чувак* (*čivak*).

- To tady nikdo neumí, akorát já, ještě vod Jarního sluníčka. [Škvorecký 1990: 198]

- Его здесь никто не умеет танцевать, только я, еще, можно сказать, с пеленок. [Шкворецкий 2008b: 231]

Jarní sluníčko je píseň z gramodesky *Historie psaná šelakem - Ach, ten charleston. Moderní tance na gramodeskách let 1922 – 1927*, která byla vydána v Berlíně v roce 1926. První gramodeska plná jazzové hudby a zpěvu v českém jazyce určitě byla populární, a odtud je toto spojení *vod Jarního sluníčka*, které znamená od dětství. Takže překlad *с пеленок* považují za docela vydařený ekvivalent.

Houknul jsem na Benna, aby to uvařili beze mě, a už jsem byl u Marie. [Škvorecký 1990: 200]

Я подал знак Бенно, что они лабали без меня, и тут же нарисовался около Марии. [Шкворецкий 2008b: 234]

Slangové-žargonové slovo *лабать* ve smyslu hrát na hudební nástroj je částečným ekvivalentem českého *uvařit* ve stejném smyslu.⁴⁴ Sloveso *нарисоваться* ve smyslu *образно представиться* přesně zapadá do kontextu.⁴⁵

- Tys mi to slíbila, a pak se na mě vykašleš. [Škvorecký 1990: 201]

- Ты мне обещала, а теперь на меня плюешь. [Шкворецкий 2008b: 235]

Выкашлет се je ztratit o něco zájem (SNČ, 461), podle slovníku Ushakova *плевать на кого-что* patří do vrstvy *просторечья* a znamená ve přeneseném významu *относиться к кому-чему-нибудь с презрительным безразличием, пренебрежительно*,⁴⁶ - což je přesným ekvivalentem, avšak podle kontextu a vzhledem k věku mluvčích, bych volila slangové slovo *динамить*, které znamená *не выполнять обещаний (неплнит слiby)*.

Při překladu O. Akbulatovová, aby docílila uvolněnosti a spontaneitě v dialozích využívala všechny prostředky: morfologické, syntaktické a lexikální, čímž v ruské verzi vystiha všechny odstíny obecné češtiny. Většinou se jí to povedlo, jenom málokdy překlad působí nepřirozeně.

44 Елистратов С. Е., Словарь русского арго. — ГРАМОТА.РУ, 2002, online

45 Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный, 2000, online

46 Ушаков Д. Н., 1935-1940, online

5. Analýza překladu novely *Legenda Emöke J. Škvoreckého*

Legendu *Emöke* Josef Škvorecký napsal v roce 1958. Je to příběh o lidské malosti, hlouposti a závisti, které dokážou zničit velkou lásku. Do ruštiny novela byla přeložena dvěma různými překladateli, proto budeme srovnávat s českým originálem dva texty překladu: první, starší překlad je od Viktora Kovalenina [Шкворецкий в пер. Коваленина 2001: online], druhý vytvořil Igor Inov [Шкворецкий в пер. Инова: 2008].

Autorský jazyk Josefa Škvoreckého zachycuje všechny vrstvy češtiny. Jeho hrdinové mohou mluvit jazykem čistě spisovným, který přesto zní v daném okamžiku přirozeně; stejně tak však mohou používat spisovný jazyk křečovitě, aby bylo každému čtenáři jasné, že se mluvčí přetvařuje. Jiní hrdinové ve své přirozenosti používají obecnou češtinu, z jejich úst bychom jiný jazyk ani neočekávali; jsou však i tací, kteří obecnou češtinu zneužívají a používají ji jen tehdy, když se chtějí zalíbit svému partnerovi v dialogu nebo mu naopak chtějí ukázat své opovržení. Škvorecký pro své postavy nepotřebuje žádná hodnotící slova. Bohatě mu stačí jazyk, který svému hrdinovi propůjčí. Díla Škvoreckého jsou pro překladatele výzvou. Pokud jsme v případě ruské verze *Prima sezóny* uvedli, že zdaleka ne všechny expresivní prvky obecné češtiny je nutno zachovávat, potom zde, v dialogu, je potřeba zvolit přístup zcela jiný. Při překladu nastává jedna z nejtěžších situací ve chvíli, kdy postavy vystupující ve společném dialogu mluví různými jazykovými kódy: jedna z nich spisovným jazykem a druhá obecnou češtinou. V takovém případě bude obecná čeština příznaková a je nutné zachovat expresi, protože hrdina tímto způsobem vyjadřuje své postoje a vymezuje své sociální postavení a vzdělání. Zachování exprese v dialogu je těžší než v monologu, protože krátké repliky nemusejí poskytovat dost prostoru k dostatečnému vystižení a pochopení celé situací. Úkolem překladatele je proto nalézt v druhém jazyce co nejvhodnější ekvivalent, který celý výraz dokáže zachytit a zprostředkovat.

V uvedeném dialogu vystupuje pět postav. Každá z nich používá zcela odlišný jazykový kód. V rozhovoru rozlišujeme: knižní styl spisovného jazyka, neutrální hovorovou češtinu, expresivní obecnou češtinu, nepřirozené používání vulgarismů a míchání všech stylů dohromady. Každý hrdina mluví jinak a tím vypovídá o sobě a o vzájemném vztahu s ostatními postavami. Proto je nutné, aby překladatel věnoval velkou pozornost tomu, jak v ruském jazyce vybrat pět odlišných jazykových kódů.

V dialogu, který se odehraje téměř na samém konci novely, vystupují následující postavy:⁴⁷

- pásek / стилига / пижон

- manželka vedoucího oděvní prodejny (tlustá paní) / толстая дама / толстуха

---

47 Dva různé názvy pro jednu postavu odpovídají dvěma různým překladům (Kovalenin versus Inov).

- technický úředník projekční kanceláře / служащий
- jeho žena, úřednice statistického úřadu / жена служащего / жена техника
- učitel / учитель

Ke každé z postav uvedeme krátkou charakteristiku, plynoucí z rozhovoru, a uvedeme příklady replik, které ji v díle charakterizují.

5.1. Pásek

Pásek má docela charakteristický způsob vyjadřování. Používá nejrůznější prostředky někdy i za hranicí obecné češtiny: okasionalismy, expresivní až vulgární slovní zásobu. Tím naznačuje, že je jiný a chce být za každou cenu vidět. Z jeho řeči je jasné, že je to člověk pohrdající autoritami, elitami i společenskými konvencemi své doby. Jeho řeč a vzhled jsou uvolněné, nespisovné koncovky se plynule střídají se spisovnými, což působí přirozeně. Mluví otevřeně a upřímně říká, co si myslí, má o každém své mínění, a nebojí se je vyjádřit.

Při rozboru dvou překladů se ukázalo, že Kovaleninovi se nepodařilo vystihnout všechny důležité momenty v páskově řeči. Pásek v jeho podání mluví neutrální formou spisovné ruštiny, a zcela bez prvků exprese. Inovův překlad je po této stránce zajímavější. Na obranu Kovalenina bych ovšem chtěla uvést, že podle mého názoru zvolil vhodnější překlad slova pásek. Slovo *стиляга* svými konotacemi přesně odpovídá tomu, co se dělo v Rusku, Sovětském svazu, a co měl Škvorecký na mysli: označení generace revoltující mládeže šedesátých let, která měla v oblíbě jazz a originální způsob oblékání. V roce 2008 natočil ruský režisér Valerij Todorovskij muzikál *Стилягу (Páskově)*, čímž znovu obnovil zájem o tuto kulturu, dobu a dané pojmenování se vrátilo na vrchol popularity. Pokud by stejné slovo zvolil i Inov, měl by šanci zaujmout svým překladem mladé lidi. Slovo *нижон*, které použil, bohužel nevyvolává stejné asociace a do češtiny by se dalo spíš přeložit jako *frajer* či *švihák*.

Citace textů budeme uvádět v následujícím pořadí: český originál, Kovaleninův překlad, Inovův překlad.

- Pravil, že to se dělá pokaždé a že každéj blbec to hned uhodne. [Škvorecký 1990a: 82]

- Заявил, что это старый трюк, и каждый дурак сразу отгадает. [Коваленин 2001: online]

- Заявил, что так поступают каждый раз и что любой дурак отгадает это в два счета. [Инов 2008a: 273]

Na začátku jsme použili ukázkou zdařilého překladu: obě varianty jsou odpovídající, lze najít hovorové elementy ruštiny *старый трюк, в два счета*, a slovo *дурак* je naprosto nejlepším překladem pro *blbce*, které je pevnou součástí páskova slovníku.

- "A jak byste to potom chtěl uhodnout, vy chytřej," řekl pásek. [Škvorecký 1990a: 84]

- Хитрый вы какой! Как же после этого отгадывать? - вмешался стилига. [Шкворецкий 2001: online]

- Как же тогда прикажете разгадывать? Тоже мне, умник нашелся, – сказал пижон. [Шкворецкий 2008a: 275]

Na druhém příkladu je již zřetelně vidět, že Inovův překlad je lepší. Tím, že spojuje vysoký a nízký styl ve slovech *прикажете разгадывать*, nahradil odpovídajícím způsobem tolik příznakové spojení vykání s nespisovnou obecnou češtinou ve slovech *vy chytřej*. Zůstala zachovaná ironie ve slovech a jeho pohrdání učitelem, se kterým zde mluví. Výraz *Тоже мне, умник нашелся* je navíc velmi originálním způsobem přeložení českého spojení *vy chytřej*. Kovaleninova varianta sice dává stejný smysl, ale nevystihuje ironii a despekt vůči partnerovi.

- "То teda né," řekl pásek arogantně. "Неждів се musej všichni vystřídат! [Škvorecký 1990a: 85]

- Ну уж нет! - заносчиво ответил стилига. - Сначала все должны смениться. [Шкворецкий 2001: online]

- Ну уж фиг, - вызывающе сказал пижон. - Пусть сперва каждый прошвырнется за дверь. [Шкворецкий 2008a: 274]

V tomto úryvku srovnáváme doslovný překladatelský styl Kovalenina s originálním řešením Inova. Přeložit zápor *né* (s expresivním dlouhým *é*) jako *ну уж фиг* je mnohem důvtipnější než *ну уж нет*. Nesouhlasím však s použitím slova *прошвырнуться*. Пáсек sice neváhá použít různé prostředky, ale tady by bylo lepší zvolit výraz *прогуляться*, protože *прошвырнуться* evokuje dlouhé toulání bez cíle. *Прогуляться* by jasně ukázalo páskův posměch vůči učiteli a jeho převahu nad ním, protože stejné fráze používají učitelé ve školách v případě, že dítě zlobí.

- "Víte, že se to dá zbaštit, ale nevíte, co to je." [Škvorecký 1990a: 87]

- Вы уже знаете, что это можно слопать, но не знаете, что. [Шкворецкий 2001: online]

- Вы знаете, что это жратва, но не знаете какая. [Шкворецкий 2008a: 276]

Mně se víc líbí Kovaleninův překlad, protože slovo *zbaštit* vyvolává asociaci hovoru s dítětem. A tímto slovem Škvorecký vyjadřuje páskův vztah k tlusté dámě, které vše vysvětluje laskavě, jako by byla dítě. Slovo *жратва* je příliš hrubé a vulgární, zatímco sloveso *лопать* má v sobě roztomilost.

- "No jasný, řekl pásek. "Sou na světě lidi, který to taky jedi." [Škvorecký 1990a: 90]

- Очень просто, - сказал стилига. - Есть на свете люди, которые и это едят. [Шкворецкий 2001: online]

- А вот так – да, - сказал пижон. - Есть на свете люди, которые и это жрут. [Шкворецкий 2008a: 280]

Překladatelé vybrali standardně neutrální spojení *есть на свете*, ovšem, i když *жрать* je expresivní a stylisticky nižší výraz, zcela evidentně nahrazuje obecněčeské *sou, lidi a který*.

- "Slyšel ste, že by někde žrali fára?" [Škvorecký 1990a: 92]

- Вы когда-нибудь слышали, чтоб где-то жрали машину? [Шкворецкий 2001: online]

- Вы хоть раз слышали, чтобы где-нибудь рубали «тачки»? [Шкворецкий 2008a: 282]

Varianta *хоть раз* je dle mého názoru vhodnou kontextovou záměnou za obecně české *ste*. Kovalenin zde zcela zbytečně použil neutrální spisovné slovo *машина*, mnohem lepší je *тачки*. Sloveso *рубать* je naopak zbytečně vulgární.

5.2. Tlustá paní

Slovo *дама*, které Kovalenin používá pro označení tlusté paní, není vhodné. *Дáма* je v ruské literatuře slovo z doby ruského impéria, rozhodně se nehodí pro označení tlusté, naivní a hloupé vesnické ženy. Expresivní sufix *-ха (толстуха)*, který se rozhodl použít Inov, zní hrubě a automaticky vzbuzuje vůči ženě nesympatie. Výraz by bylo možné zjemnit pomocí deminutivního sufixu *-шка* na tvar *толстушка*, který vyvolává požadované asociace směšnosti i dobrodušnosti, ale není hrubý.

Zaměříme se na způsob vyjadřování manželky vedoucího oděvní prodejny (tlusté paní). Její mluva vzbuzuje dojem hlouposti a prostoduchosti. Často používá koncovky obecné češtiny, stejně jako pásek. Ovšem její řeč se podobá vyjadřování vesnické ženy nebo malé holčičky, protože má omezenou slovní zásobu a nepoužívá žádné složitější konstrukce. Oba překladatelé bohužel přeložili její promluvy příliš spisovně a používali přitom složitá souvětí a přechodníky. Nevystihli představu o tlusté paní v celé její komplexnosti, nedali jí vyniknout v rozhovoru, ba dokonce ji přiblížili další ženské postavě: úřednici statistického úřadu. To je ovšem zásadní chyba, neboť tyto dvě postavy vytvářejí ve svém dialogu v české verzi díky své opozici napětí.

- "Tak co jste říkal, že to tam néjni?" otázala se manželka vedoucího oděvní prodejny rozduřeným hlasem naivních lidí, "když to tam je?" [Škvorecký 1990a: 83]

- Так зачем же вы сказали "нет"?- спросила жена директора магазина готового платья рассерженным голосом наивного человека. [Шкворецкий 2001: online]

- Так чего ж вы говорили, что нет, - произнесла директорша рассерженным тоном наивных людей, -- когда это да! [Шкворецкий 2008a: 274]

- "Ale já to neumím!" zvolala tlustá paní. [Škvorecký 1990a: 85]

- Но я не умею! - воскликнула толстая дама. [Шкворецкий 2001: online]

- Да ведь я же не умею! - воскликнула толстуха. [Шкворецкий 2008a: 274]

Struktura věty v Kovaleninově překladu zní příliš spisovně. Inov hovorovým spojením *так чего ж, да ведь я ж* zdařile nahradil substandardní lidové *néjni* a tím vyjádřil dojem mluvy

„člověka z lidu“.

- "Je to tady?" [Škvorecký 1990a: 86]

- Это находится здесь? [Шкворецкий 2001: online]

- Это здесь? [Шкворецкий 2008a: 275]

Postava by rozhodně nepoužila knižní sloveso *находится*. Podle principu jazykové ekonomie v hovorové ruštině by totiž nepoužila sloveso žádné. Opět dáváme přednost Inovově překladu.

- "To je ale švanda, tahle hra!" [Škvorecký 1990a: 88]

- Ах, какая забавная игра! [Шкворецкий 2001: online]

- Ох, умора же эта игра. [Шкворецкий 2008a: 277]

Slovo *забавная* je příliš spisovné. *Умора* je decentní nahrazení české *švandy*, a textu plně vyhovuje.

5.3. Žena technického úředníka

Způsob vyjadřování postavy ženy technika by mohl posloužit za vzor spisovného českého jazyka. Je naprostým protikladem mluvy tlusté paní. Zaměstnankyně projekční kanceláře dbá jak o svůj zevnějšek, tak o pečlivý spisovný projev. Nepoužívá nespisovné koncovky obecné češtiny. Používá stylisticky vyšší slovní zásobu a složité větné vazby, její syntax je plně rozvinutá. Její řeč je předem promyšlena a připravena, nenajdeme v ní žádnou spontánnost. Přitom ale nezní nepřirozeně, strojeně ani falešně, přesto je jasně patrná její jedinečnost. Pokud něco vysvětluje, dělá to trpělivě, laskavě a mile, bez jakéhokoli náznaku ironie či sarkasmu. Nároky kladené na překlad mluvy ženy technika jsou z celého textu nejmenší: používat pouze spisovnou formu ruštiny a nedopouštět se prvků hovorovosti či vulgarismů.

- "Ne," řekla. "Musíme mu dát něco lehčího, aby ti z nás, kteří to nikdy nehráli, poznali, jak se to hraje." [Škvorecký 1990a: 82]

- Нет, - сказала она, - мы должны загадать что-нибудь полегче, чтобы те из нас, кто играет в эту игру впервые, поняли, в чем ее суть. [Шкворецкий 2001: online]

- Нет, - сказала она. - Нужно загадат ему что-нибудь попроще, чтобы те из нас, кто никогда в эту игру не играли, поняли, как нужно в нее играть. [Шкворецкий 2008a: 273]

Slovo knižního vyššího stylu *суть* zde přesně vyjadřuje spisovný styl řeči ženy technika.

- „To je zase moc lehké. Dejme mu pingpongový stůl v rekreačním středisku.“ [Škvorecký 1990a:82]

- Это слишком легко. Давайте загадаем ему курортный стол для пингпонга. [Шкворецкий 2001: online]

- Это уж очень просто. Давайте загадаем стол для пинг-понга в доме отдыха.

[Шкворецкий 2008a: 273]

Inovova varianta *это уж очень просто* zní příliš hovorově. Ne každý bude rozumět spojení *курортный стол для пингпонга*, které v ruštině oficiálně neexistuje, i když lze odhadnout jeho význam, je přinejmenším podivné.

- "Pst! paní M.!" zvolala manželka úředníková. [Škvorecký 1990a: 83]

- Ч-ш-ш, госпожа М.! - воскликнула жена техника. [Шкворецкий 2001: online]

- Тсс, пани М.! - воскликнула жена служащего. [Шкворецкий 2008a: 274]

Oslovení je nedílnou součástí komunikace, ale přitom je jedním z nejslabších míst ruské řečové etikety. Není pouhou morfologicko-syntaktickou jednotkou, ale stává se i významnou sociální kategorií, je totiž spojeno i s otázkou postavení člověka v dnešní ruské společnosti. Tento problém samozřejmě nedělá starosti jen člověku, který se dostal do styku s původní ruskou realitou, ale i překladatelům do ruštiny.

Poté, co se oslovení *товарищ* a *гражданин* na základě politických událostí začalo vytrácet, vznikl problém, jak oslovit neznámého člověka. Pokud se jedná o krátkou konverzaci, dotaz, prosbu nebo poznámku, řeší se problém oslovení užitím neurčité konstrukce, jako je *Скажите, пожалуйста; Дайте, пожалуйста; Будьте любезны; Извините; Простите*. Je to nejspolehlivější způsob, jak někoho oslovit, aniž bychom riskovali, že ho urazíme.

Ve společnosti jsou velmi používaným typem oslovení *молодой человек* a *девушка*, která poukazují nejen na pohlaví, ale i na věk. Tímto způsobem lze oslovit prodavačku, pokladní nebo neznámého člověka na ulici.

Do užívání se také vracejí některá historická oslovení, která začínají žít novým životem. Vrací se zastaralé oslovení *сударь/ сударыня*, ale zatím spíš s ironií a nadsázkou, někdy se používají jako úmyslný vtip. Typickým příkladem je oslovení *господин*. Např. „*Господин Смирнов*“ – představuje moderátor hosta televizního programu, ale jen zřídka, častěji používá zaměstnání nebo titul osoby: *кандидат академии наук Смирнов. Дамы и господа* – tato forma oslovení, ačkoli je poměrně oficiální a neosobní, získává na popularitě. Pro srovnání bych uvedla například anglické univerzální *Ladies and gentleman*, nebo české *Dámy a pánové*.

Pro ruštinu je typické přímé pojmenování skupiny lidí, ke které směřují informace – *Граждане, пассажиры / уважаемые родители / дорогие друзья / дорогие телезрители / уважаемые избиратели (соотечественники, москвичи, россияне)*.

Pojmenování osob na základě situace nebo činnosti, která je spojuje, má totiž kořeny v typicky ruské kolektivní mentalitě. Jak tedy slovo *paní* přeložit? Ekvivalent *господин/госпожа* není vhodným, oslovení *женщина* by taky nebylo příliš vhodné. Bylo by možné oslovit ženu jménem, ale tady nám není známo, takže zatím necháme výraz *пани*. Není to ideální řešení, ale

zatím nemáme nic lepšího.

5.4. Učitel

Při překladu učitelovy řeči je nutné mít spisovnou formu ruského jazyka s hovorovými výrazy a vulgarismy. Učitel se snaží mluvit spisovně, aby vytvořil obraz vychovaného a vzdělaného člověka. Když se však rozzlobí nebo znervózní, projevuje svůj přirozený charakter: hrubost, nevzdělanost a tupost. Škvorecký to vyjádřil tím, že z učitelových úst zní spisovný jazyk nepřirozeně, dokonce občas použije i obecně českou koncovku. „*Učitel to ovšem nevěděl a vyrážel skřeky, prskal vulgárními slovy, oplzlými schémata konverzace z tancovaček, vtípné konverzace venkovských a předměstských seladonů*» [Škvorecký 1990a: 254]. Objevuje se stylová nedostatečnost, nízká slovní zásoba a obecně české koncovky slov.

- Zased si na mě inspektor, velkej soudruh, víte, záviděl mi, protože sám je na mladý kantorky levej. [Škvorecký 1990a: 253]

- Подкопался под меня инспектор, известный товарищ, сам, понимаете, любил побаловаться с молоденькими учительницами, завидовал мне... [Шкворецкий 2001: online]

- Это мне инспектор подложил свинью, шибко идейный товарищ, понимаете, завидовал мне, потому как сам на молоденьких учительниц был падок. [Шкворецкий 2008a: 243]

Arogantní spojení *был падок* plně vystihuje charakter a postavu učitele.

- Slečno, nemáte chuť na pivo? Je vedro jako vo prázdninách [Škvorecký 1990a: 255]

- Барышня, не хотите ли пива? Жарко, как на каникулах. [Шкворецкий 2001: online]

- Барышня, не хотите ли пивка? Жарища как в летние каникулы. [Шкворецкий 2008a: 245]

Dva překlady skoro totožné a přesné, i když *жарища* je poněkud shovívavý výraz pro zpoceného nesympatického hrdinu.

- Se mi zdá, že to se ženskejma moc neumíš. Copak takhle se de na babu? S řečičkama vo pánu Bohu a vo dinosaurech a tak? Takhle jí, hochu, za ten tejden do postele nedostaneš. [Škvorecký 1990a: 258]

- Я вижу, ты с бабами не очень умеешь. Разве так с бабой надо? Разговорчиками про Господа Бога и динозавров? Так ты, парень, не затянешь ее в постель за эту неделю. [Шкворецкий 2001: online]

- А ты, я вижу, не ахти как силен по женской части. Разве так уламывают бабу? Развел антимионии насчет Господа Бога и динозавров, так ты ее, парень, за неделю в постель не залучишь. [Шкворецкий 2008a: 248]

V dané ukázce se opakováním slova *баба* překladatel Kovalenin prohřešil

proti stylistickému zákonu neopakování stejných slov. Vyměnila bych první za *телка*, které je stylisticky nižší a odráží nepoctivý postoj učitele vůči osobám ženského pohlaví. Navrhuji náhradit překlad *do postele nedostaneš* populárním frazémem *не затащишь в постель*. Nevhodné je použití slova *антимония*, protože patří do čistě knižní slovní zásoby. Přesně odpovídající překlad nabízí výraz *разговорчики*.

- "Já jen abych ho splet." [Škvorecký 1990a: 284]

- Я только хотел его запутать. [Шкворецкий 2001: online]

- Это я, чтобы сбить его с толку. [Шкворецкий 2008a: 274]

Frazém *сбить с толку*, který se nachází na hranici lidové mluvy (*prostorečije*), dobře vyjadřuje učitelovu povahu a je vhodnou náhradou za obecněčeské *splet*.

- "To by právě bylo napínavější. [Škvorecký 1990a: 83]

- Но так было бы интереснее. [Шкворецкий 2001: online]

- Наоборот, так было бы куда интереснее. [Шкворецкий 2008a: 274]

Také Inovovův obrat *куда интереснее* rozkrývá učitelův charakter, neboť je to výraz na hranici spisovnosti (vyjadřuje učitelovu nejasnou, na první pohled těžko definovatelnou povahu).

- "Ale kdyby se moh trochu splíst, byla by větší legrace." [Škvorecký 1990a: 84]

- Но если его немного запутать, будет забавнее. [Шкворецкий 2001: online]

- Все-таки, если б чуть подзапутать, было бы смешнее. [Шкворецкий 2008a: 275]

Prostší a stylisticky nižší slovo *смешнее* se k stylu řeči učitele hodí lépe než slovo *забавнее*.

Na ukázkách jsme mohli vidět chyby i zdařilé části překladů. Před odvahou jejich autorů je ovšem třeba smeknout klobouk. Protože přeložit do ruštiny Škvoreckého jazyk plný slangů a smíšených, střídajících se kódů není vždy úplně snadné.

Závěr

V práci jsme poukázali na obtíže, se kterými se setká překladatel při překladu současného českého textu využívajícího obecnou češtinu do příbuzného, ale přesto velmi odlišného slovanského jazyka – ruštiny.

Obtíže jsou vyvolané především velice rozdílným historickým vývojem obou jazyků. Zatímco spisovná čeština, znovuzrozená v době národního obrození, musela po více než 200 letech „neexistence“ navázat na původní, tj. historickou gramatiku a propojit ji s novodobou okolní situací, ruština se vyvíjela standardně a bez skoků. Mezitím se dále vyvíjel běžné mluvený jazyk přejímající obecněčeské tvarosloví a hláskosloví. Dále je potřeba zohlednit obrovský vliv jazyka německého, který češtinu pozměnil především z hlediska lexika a syntaxe. Nepřehlédnutelnou roli v komplikované jazykové situaci rozhodně sehrává i konzervativní většina mezi českými lingvisty, kteří obvykle nejsou nakloněni přílišnému sblížení obou českých jazykových variet.

Jak už bylo řečeno v úvodu, momentální situace na poli současné češtiny do jisté míry připomíná situaci, kdy na jednom území koexistují vedle sebe dva rovnoprávné jazyky (diglosie).

Současná stratifikace ruštiny se opírá spíše o standardní jazyk a vyděluje se hovorová či mluvená ruština, prostorečije a sociolekty. V situaci značné integrace ruštiny získávají na významu požadavky jazykové kultury jakožto nástroje zlepšování komunikační kompetence. Její důležitou úlohou je šíření povědomí o stylistické normě, která utváří pravidla používání jednotlivých jazykových variet.

Ruština tedy – především vzhledem k rozdílnému historickému vývoji - nemá jazykový útvar logicky využitelný pro překlad pasáží psaných obecnou češtinou a její možnosti jsou značně omezené. Překladatelé musejí sáhnout po zcela odlišných postupech a výsledky jejich snah – byť i v případě stejného díla – se tak velice liší a v každém případě v nich dochází ve srovnání s originálem k celkem podstatným posunům. Pro dodržení kolokviálního rázu díla může překladatel použít prvky mluvené ruštiny nebo prostorečia (jednodušší větné konstrukce, lexikum), slangu, dialektů nebo sociolektů (v souladu s principem adekvátnosti překladu je ovšem vhodné volit mezi prostředky regionálně bezpříznakovými).

Nejsilnějším jevem je posun z roviny morfologicko-syntaktické do roviny lexikální. Kde chybí ruštině ekvivalent nabízející nedodržování jazykových norem, musí si překladatel vypomáhat především stylisticky nižší slovní zásobou, ba dokonce i slangovou.

Slova, která v ruštině nemají nespisovný protějšek, byla přeložena do spisovné ruštiny. Části knihy, v nichž se nespisovnost projevuje pouze v gramatické nebo výslovnostní rovině, byly taktéž

přeloženy do spisovné ruštiny – v praxi se tedy setkáme s mnoha příklady situace, kdy byla výrazně nespisovná pasáž v překladu nahrazena naprosto spisovným textem. Ovšem při posuzování překladu knihy jsme pozorovali, že se překladatelé snažili podle možnosti náhradit neutrální českou slovní zásobu nespisovnou ruskou, což docela vyvážilo překlad. Musíme ovšem brát v potaz i ruskou literární tradici a jazykovou kulturu, které se zakládají na určitých stylistických pravidlech.

Z hlediska adekvátnosti překladů a dodržení pravidel překladatelské tradice se ve všech případech překladů *Legendy Eموke* a *Prima sezóny* jedná o překlady velmi kultivované. Překladatelům se podařilo přizpůsobit díla objektivním podmínkám ruského komunikačního kontextu a ruským reáliím tak, aby bylo čtivé a plně srozumitelné pro ruské obecnostvo. V ukázkách, které se z různých aspektů jeví méně zdařenými, jsem se taky snažila najít další, lepší řešení pro překlad.

Při porovnání originálu a jednoho nebo i několika překladů dojdeme nutně k závěru, že během převodu dochází místy i u vyznění textu k značnému posunu. Tento nedostatek nelze však primárně chápat jako chybu překladatele/ překladatelů. I kvalitní překladatel musí totiž kombinovat možnosti dané cílovým jazykem, a jak už bylo řečeno, musí se vyrovnat s obecnou češtinou, tj. jevem, který nemá v ostatních slovanských (ani jiných) jazycích přímé paralely.

Seznam použité literatury:

- CVRČEK, V., *Mluvnice současné češtiny 1*. Praha: Naklatelství Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1743-5
- CVRČEK, V., Rozdíl mezi psanou a mluvenou češtinou - kde je místo obecné češtiny? In: B. Štindlová, J. Čemusová (eds.) *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2006-2007*. Akropolis. Praha 2007, (s. 171-179). ISBN 978-80-86903-58-3
- DANEŠ, Fr., *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Akademie, 1997. ISBN: 80-200-0617-6.
- HORÁLEK, K., Slovo, věta a promluva, *Slovo a slovesnost XXXVIII*, 1977, s.259-262
- HRDLIČKA, M., *Literární překlad a komunikace*. 1.vyd. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-13-5.
- HUGO, J. – FIDLEROVÁ, M. – ADÁMKOVÁ, K. – JURÁNKOVÁ, Z. (eds.). *Slovník nespisovné češtiny : argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost : historie a původ slov*. 1 vyd. Praha: Maxdorf, 2006. ISBN 978-80-7345-198-1
- KNITTLOVÁ, D. A KOL., *Překlad a překládání*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, ISBN 978-80-244-2428-6.
- KRČMOVÁ, M., Termín obecná čeština a různost jeho chápání. In *Čeština - univerzália a specifika 2*. 1. vyd. Brno: MU, 2000. s. 63-77, 15 s. ISBN 80-210-2262-0
- KRČMOVÁ, M., *Integrace v jazycích, jazyky v integraci*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010.
- MAČÁKOVÁ, M., Bakalářská práce: Ruské frazeologismy s významem pracovat – lenořit. Vypracována a obhájena v roce 2010 na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci na katedře slavistiky pod vedením doc. Ludmily Stěpanové, Csc.
- LEVÝ, J., *Umění překlada*. 3. vyd. Praha: Ivo Železný, 1998. ISBN 80-237-3539-X.
- LEŠKA, O., *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I*. Praha : SPN, 1967
- PILÁTOVÁ, J., Možnosti překladu obecné češtiny do ruštiny a angličtiny. *Rossica Olomucensis*, časopis pro ruskou a slovanskou filologii 1, vol XLVII, Olomouc, 2008.
- SGALL, P., *Jazyk, mluvení, psaní*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2011, ISBN 978-80-246-1903-3.
- SGALL, P., Čeština v běžném hovoru, Praha, [online] Dostupný z <http://ufal.mff.cuni.cz/publications/year2002/sgall-mluvena_cestina.pdf>
- ŠKVORECKÝ, J., *Dvě legendy*. 1. vyd. Praha: Primus, 1990a, ISBN 80-900078-1-3.

ŠKVORECKÝ, J., Prima sezóna. Praha : Galaxie, 1990b

АБРАМОВ, Н. *Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений.*, Москва: Русские словари, 1999 [online]. Dostupný z <<http://www.vseslova.ru/index.php?dictionary=abramov>>

АФАНАСЬЕВА Н. Д. – ЗАХАРЧЕНКО С. С., - МОГИЛЕВА И.Б, Конфликт поколений («Век нынешний и век минувший»), Тезисы международной конференции «*Стратификация национального языка в современном российском обществе*» (Санкт-Петербург, 30 октября — 2 ноября 2013 года). — Санкт-Петербург: Златоуст, 2013. ISBN 978-5-86547-765-5

БОНДАЛЕТОВ, В. Д. *Стилистика русского языка* (под редакцией Н. М. Шанского). Ленинград : Просвещение, 1982.

ВИНОКУР, Т. Г. *Стилистическое развитие современной русской разговорной речи // Развитие функциональных стилей современного русского литературного языка.* Ред. Т. Г. Винокур и Д. Н. Шмелёв. Москва, 1968

ГОРШКОВ, А. И. *Русская стилистика. Стилистика текста и функциональная стилистика :* учеб. пособие для студентов педагогических университетов и гуманитарных вузов. 1. изд. Москва : Астрель, 2006. ISBN 5-271-14908-0

ЗЕМСКАЯ, Е. А., ШМЕЛЕВ, Д. Н. *Городское просторечие: проблемы изучения / сб. статей.* 1. изд. Москва : Наука. 1984

ЕЛИСТРАТОВ В.С. *Словарь русского арго.* — ГРАМОТА.РУ. 2002 [online]. Dostupný z <<http://www.gramota.ru/slovari/argo/>>

ЕФРЕМОВА Т. Ф. *Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный.* – М.: Русский язык, 2000 [online]. Dostupný z <<http://efremova-online.ru/>>

ОЖЕГОВ С.И. - ШВЕДОВА Н.Ю. *Толковый словарь русского языка 1949-1992* [online]. Dostupný z <<http://www.ozhegov.org/>>

ПОГРЕБНЯК, Е., *Словарь бизнес сленга, 2003-2006, online*

СИРОТИНИНА О. Б. *Современная разговорная речь и её особенности.* М., 1974.

УШАКОВ Д.Н. *Толковый словарь Ушакова. 1935-1940* [online]. Dostupný z <<http://feb-web.ru/feb/ushakov/ush-abc/default.asp>>

ШКВОРЕЦКИЙ, Й. *Легенда Эмёке Пер. с чеш. И. Инова.* СПб. : Глобус. 2008а. ISBN 5-98255-005-1

ШКВОРЕЦКИЙ, Й. Сезон что надо. Пер. с чеш. О. Акбулатовой. СПб. :Глобус. 2008b. ISBN 5-98255-005-1

ШКВОРЕЦКИЙ, Й. Легенда Эмёке. Пер. с чеш. В. Коваленина. © 1996-2001 by Speaking In Tongues Publishing. [online]. Dostupný z <<http://spintongues.vladivostok.com/josef.htm> >

ЭНЦИКЛОПЕДИЯ КРУГОСВЕТ. Универсальная научно-популярная онлайн-энциклопедия. Разговорная речь [online]. Dostupný z <http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika.html>

Národní korpus ruského jazyka. <http://ruscorpora.ru/index.html>

<<http://www.slovonovo.ru/chitat/stati/kak-razgovarivayut-stilyagi.html>>